

A detailed historical map of the Warmia and Mazury region in Poland, showing various towns, rivers, and geographical features. The map is rendered in a sepia tone with white text overlaid. The title 'Katalog grodzisk Warmii i Mazur' is prominently displayed at the top, followed by the editor's name 'pod redakcją Rafała Soleckiego'. The map includes numerous place names such as HUNTAW, N, A, fessaw, Frischung Au., Almene, Trifal. tigg, Mulha usn, Kruckn, Lampas. ken, Pilsen A, Dessen, P. Eylaw, Arnstein, Wildenhof, Beisleiten, Stegen, Galeien, Eichorn, Buchholtz, Lanzberg, Eichholtz, Leyst, Plautten, Hanschagn, Schwolmen, Rodenaw, Melsack R, Lichtenaw, g. Glanden, Romerswolt, Heynerkaw, Erawend., Runaw, Kackenhaus, Min gene, Peterswalt, Heilsparg, Open, Peterswalt, M, Plancken, Arnisdorf, Schmaleien, and Plancken. The map also shows various fortifications and castles, consistent with the book's title 'Katalog grodzisk' (Catalog of Castles).

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Rafała Soleckiego

Tom 3

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

Tom 3

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją Rafała Soleckiego

Tom 3

Autorzy
Anna Lejzerowicz, Bartosz Nowacki, Kamil Rabięga,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Dariusz Wach,
Fabian Welc, Katarzyna Zdeb, Magdalena Żurek

Warszawa 2022

Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia i Natangia Tom 3

Publikacja recenzowana do druku przez
dr. Arkadiusza Koperkiewicza
i dr. Marka Jagodzińskiego

Redakcja: Rafał Solecki
Projekt książki: Bartłomiej Gruszka
Skład: Rafał Solecki
Korekty: Bartosz Nowacki
Projekt okładki: Rafał Solecki

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Warszawa 2022

ISBN 978-83-8281-287-9 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8281-199-5 (wersja elektroniczna)

Publikacja naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023,
nr projektu 11H 18 0117 86, kwota finansowania 1 346 853 zł

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Wydawnictwo:
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2
01-815 Warszawa
+48 22 561 89 23 (wew. 323)
wydawnictwo@uksw.edu.pl

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie.....	7
GMINA OSTRÓDA	
Ornowo, st. 3.....	9
Wysoka Wieś, st. 7.....	47
Wysoka Wieś, st. 8.....	55
Wysoka Wieś, st. 9.....	65
GMINA MIŁOMŁYN	
Winiec, st. 2.....	99
GMINA MORĄG	
Słonecznik, st. 1.....	133
Wenecja, st. 2.....	145
GMINA ZALEWO	
Boreczno, st. 4.....	185
Boreczno, st. 8.....	191
GMINA WILCZĘTA	
Gładysze, st. 1.....	215
Gładysze, st. 3.....	245
GMINA GÓROWO ŁAWECKIE	
Piasty Wielkie, st. 3.....	259
Wiewiórki, st. 1.....	273
Augamy, st. 1.....	291
Wokiele, st. 1.....	339
Woryny, st. 1.....	363
WERYFIKACJE NEGATYWNE	
Nowa Wieś Ławecka, st. 1, gm. Górowo Ławeckie.....	389
Zielenica, st. 15, gm. Górowo Ławeckie.....	397
Piaseczno, st. 1, gm. Górowo Ławeckie.....	407
Zamkowa Góra w Leśnictwie Orsy, gm. Górowo Ławeckie.....	415
Wykaz cytowanej literatury.....	426

Woryny, st. 1

Gmina Górowo Iławeckie

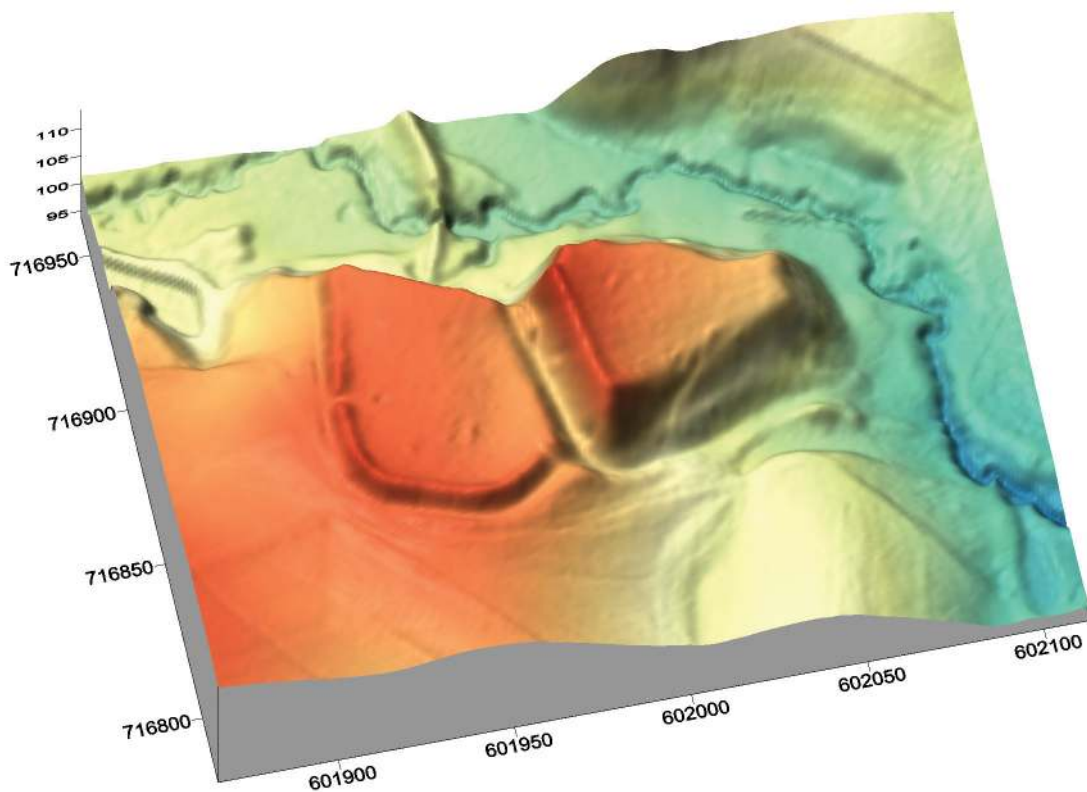
Powiat bartoszycki

AZP 13-62/2

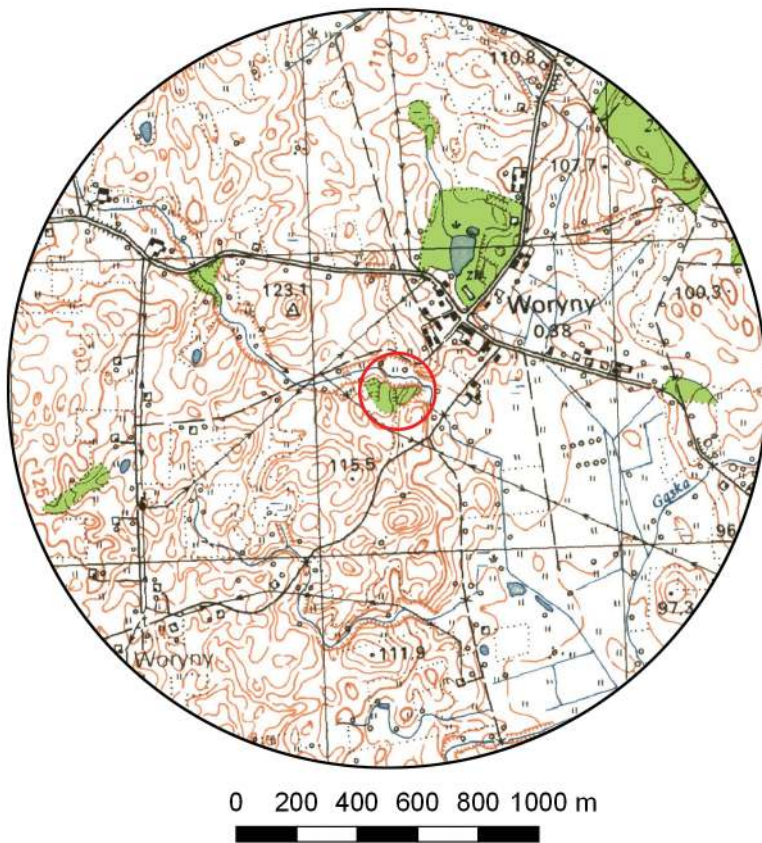
Współrzędne geograficzne:

N 54° 18' 20''

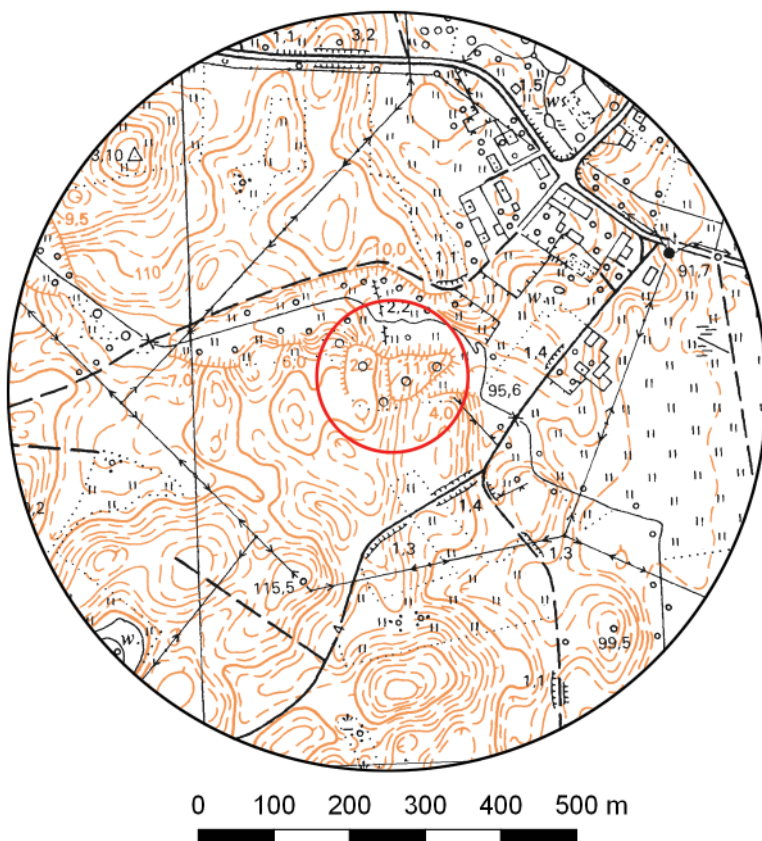
E 20° 34' 05''

Ryc. 1. Grodzisko w Worynach, st. 1
na mapie w skali 1:25 000
(na podstawie materiałów GUGiK,
oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Worynach, st. 1
na mapie w skali 1:10 000
(na podstawie materiałów GUGiK,
oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

RAFAŁ SOLECKI

Grodzisko w Worynach (niem. *Worienen*), st. 1 zostało wpisane do rejestru zabytków decyzją C-107 z dnia 4 grudnia 1972 roku¹. Położone jest w odległości około 0,3 km na południowy zachód od wsi, na południowym, wysokim brzegu doliny bezimiennego strumienia, płynącego na wysokości grodziska w kierunku wschodnim i będącego dopływem rzeki Gąski.

Po raz pierwszy weryfikował je porucznik Johann Michael Guise w latach 30. XIX wieku. Na sporządzonym przez siebie szkicu zawarł dwa kwadratowe majdany otoczone wałami, rozdzielone fosą, w obrębie której, przy północnym jej krańcu, znajdował się jakby sztuczny łącznik, pomost? (ryc. 3) Grodzisko, jako *Burgwall*, opisał Emil Hollack w swoim katalogu wydanym w 1908 roku, a także oznaczył je na dołączonej do publikacji mapie². Jako *Burgwall* grodzisko jest opisane także na *Mapie Taktycznej Polski* z 1928 roku³. Hans Crome w swej pracy z 1937 roku, opisał stanowisko, jako *Burgwall* i *Schloßberg*, a także przypisał mu chronologię wczesnopruską⁴.

Po zakończeniu II wojny światowej, w 1969 roku, na stanowisku były prowadzone badania powierzchniowo-weryfikacyjne, kierowane przez Dariusza Członkowskiego. W 1996 roku plan warstwiczny grodziska wykonał Jacek Błaszczyk, a w 2004 roku KEZA sporządził Grzegorz Stasielowicz⁵. Stanowisko nie było badane wykopaliskowo i nie pozyskano z jego obszaru żadnego materiału zabytkowego. Dotychczasowe ustalenia dotyczące chronologii były oparte najpewniej na analizie formy terenowej grodziska.

Sama wieś Woryny powstała najpewniej w pierwszej połowie XIV wieku. Poświadczona jest w dokumencie z 1340 roku, jako siedziba komornictwa – *cameratu Worin*⁶. Komornictwo to było częścią komturstwa bałtyjskiego, które istniało już w 1251 roku⁷. W wykazie czynszów z 1415 i 1437 roku znajduje się informacja, że w Worynach, zapisywanych jako *Woria*, był pusty młyn⁸. Potwierdzeniem informacji o istnieniu młyna może być fakt, że Woryński Staw, znajdujący się na wschód od centrum wsi, nosił wcześniej nazwę *Mühlen Teich*, czyli staw młyński⁹. Taka nazwa znajduje się między innymi na planie z 1937 roku¹⁰.

⁵ Informacja z Ankiety Weryfikacyjnej NID, sporządzonej przez Hannę Mackiewicz w 2015 roku.

⁶ Hein 1944: 232 (dokument 333); Biskup 1983: 210–211.

⁷ Józwiak i Trupinda 2019: 103–107.

⁸ Kubicki 2013: 311, 537; Thielen 1958: 5–6 (dokument 24, 26, 28),

⁹ Leyding 1987: 28.

¹⁰ *Topographische Karte* 1:25 000 (*Meßtischblatt*), karta *Pr. Eylau* (1689), z 1937 r.

¹ Informacja z Decyzji o wpisie dobra kultury do rejestru zabytków, dotyczącego grodziska we wsi Woryny, pow. bartoszycki.

² Hollack 1908: 187.

³ *Mapa Taktyczna Polski*, 1:100 000, karta *Hawa Pruska* (Pas 31 Słup 31), z 1928 r.

⁴ Crome 1937: 110.

Ryc. 3. Grodzisko w Worynach, st. 1 na szkicu J.M. Guise, lata 30. XIX wieku (źródło: *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte*, PM-IXh 001571)

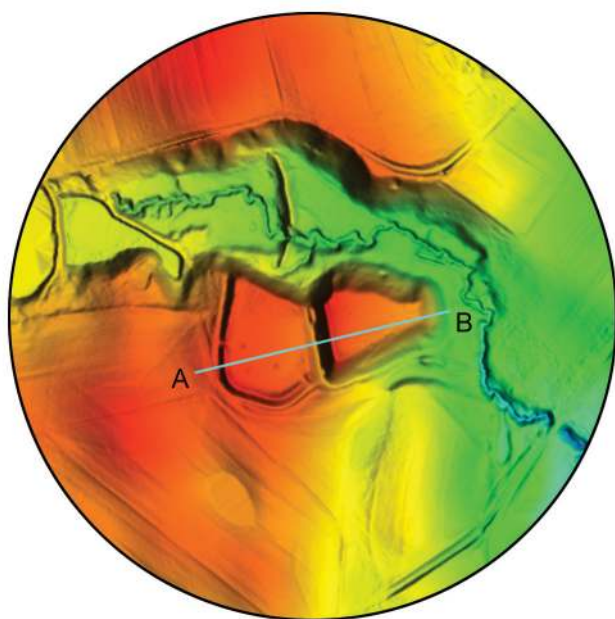
Stanowisko zajmuje cypel, który od północy i wschodu opływany jest wodami beziemiennego strumienia. W topografii wyraźnie czytelne są dwie części (ryc. 4–5):

- Majdan Górny. Zajmuje on szczyt cypla, ma kształt nieregularnego trójkąta o podstawie około 40 m i wysokości 60 m. Jego powierzchnia wynosi około 17,5 ara. Umocnienia tego majdanu są czytelne tylko od strony zachodniej, gdzie graniczy on z Majdanem Dolnym. Umocnienie ma obecnie formę niedużego wału, którego szerokość u podstawy dochodzi do 4 m, a wysokość do 1 m (ryc. 6).
- Majdan Dolny. Znajduje się u nasady cypla i przylega od zachodu do Majdanu Górnego. Ma nieregularny owalny kształt o średnicy 50–80 m. Jego powierzchnia wynosi 29,5 a. Majdan otoczony jest od zachodu i południa za pomocą niedużego wału, którego szerokość u podstawy dochodzi do 7 m, a wysokość do 0,8 m. W linii tego wału

czytelne są dwie przerwy szerokości 4 m, które być może są śladami po przejściach bramnych. Brama I położona jest w części zachodniej, a Brama II w części południowo-wschodniej (ryc. 7).

Majdan Górny i Dolny rozdzielone są suchą fosą (ryc. 8), której szerokość u szczytu dochodzi do 20 m. Różnica wysokości pomiędzy dnem fosy a poziomem Majdanu Dolnego dochodzi do 1,8 m, a różnica wysokości pomiędzy dnem fosy a szczytem wału Majdanu Górnego dochodzi do 5 m. W północnej części tej fosy czytelna jest nieduża, prostokątna w planie, górka o wymiarach 3×8 m i wysokości do 0,5 m. Być może to relikwyt podstawy rampy łączącej Majdan Górny i Dolny.

Majdan Dolny i południowy fragment Majdanu Górnego są dodatkowo otoczone suchą fosą i niedużym wałem zewnętrznym, którego szerokość u podstawy dochodzi do 5 m, a wysokość do 0,4 m.

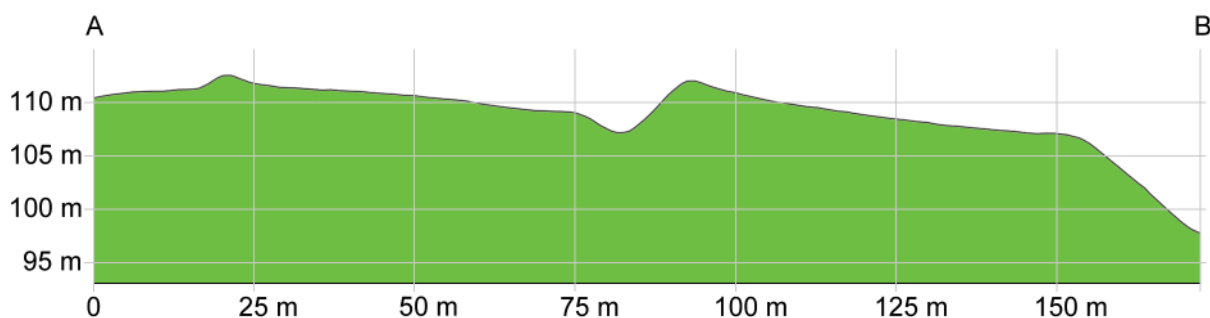

(po lewej)

Ryc. 4. Grodzisko w Worynach, st. 1 na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

(u dołu)

Ryc. 5. Przekrój grodziska w Worynach, st. 1 uzyskany z danych ALS (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 6. Woryny, st. 1. Widok na Majdan Górny i jego wał (fot. R. Solecki)

Ryc. 7. Woryny, st. 1. Widok Majdan Dolny, po lewej strzałką oznaczona Brama II, a po prawej Brama I (fot. R. Solecki)

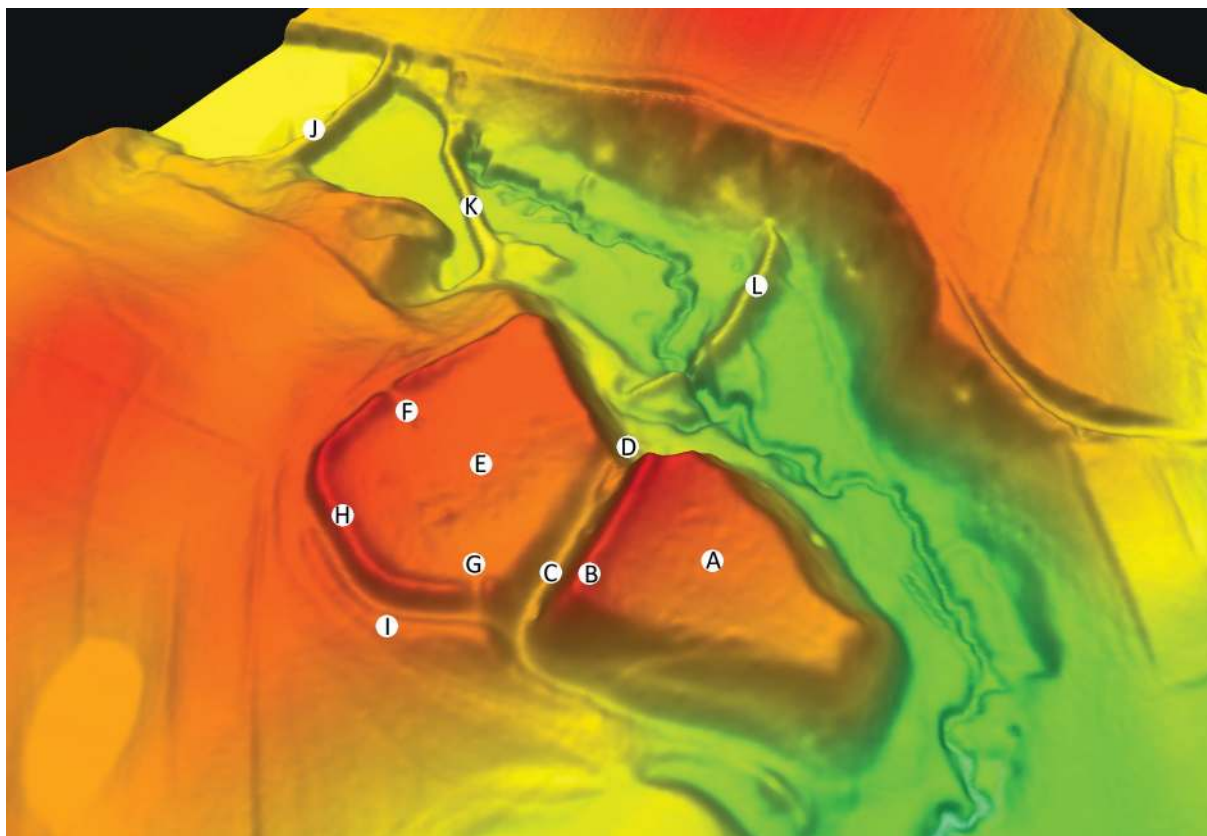

Ryc. 8. Woryny, st. 1. Widok na fosę rozdzielającą Majdan Górny i Majdan Dolny (fot. R. Solecki)

Istotnym elementem otoczenia grodziska są trzy nasypy, przecinające dolinę strumienia na północ i północny zachód od stanowiska. Są to najpewniej groble usypane na potrzeby spiętrzania wody w celu wykorzystania jej do zasilania młyna. Dwa ze wspomnianych nasypów – środkowy i zachodni – nadal spełniają swoje funkcje, gdyż powyżej nich woda zbiera się, tworząc nieduże stawy. W li-

nii grobli wschodniej, której szerokość u podstawy dochodzi do 12 m, a wysokość do 2,2 m, widoczne są dwie przerwy, z których jedna pełniła najpewniej funkcję kanału ulgi.

Wszystkie opisane elementy grodziska i jego otoczenia są wyraźnie czytelne w terenie (ryc. 8).

Ryc. 9. Woryny, st. 1. NMT z opisem wydzielonych elementów grodziska i jego otoczenia: A) Majdan Górny, B) wał Majdanu Górnego, C) fosa rozdzielająca majdany, D) regularny nasyp w fosie rozdzielającej majdany, E) Majdan Dolny, F) Brama I, G) Brama II, H) wał Majdanu Dolnego, I) fosa i wał zewnętrzny, J–L) groble (oprac. R. Solecki)

ŚRODOWISKO FIZYCZNOGEOGRAFICZNE

ANNA LEJZEROWICZ

Według podziału fizycznogeograficznego Polski Jerzego Kondrackiego, grodzisko w Worynach, st. 1 znajduje się w mezoregionie Wzniesienia Górowskie, na samej granicy z mezoregionem Nizina Sępopolska¹¹.

Pod względem geologicznym stanowisko znajduje się na syneklizie perybałtyckiej platformy wschodnioeuropejskiej. W podłożu czwartorzędu występują osady morskie: oligocenu, eocenu, paleogenu i kredy. Najmłodszym na tym terenie zlodowaczeniem był stadiał górny zlodowacenia Wisły. Łądogłód pozostawił zwarty poziom glin zwałowych o miąższości nawet do kilkudziesięciu metrów. Podczas deglacjacji powstawały formy szczelinowe, kemy i pokrywy sandrowe. Lokalnie z brył martwego lodu spływały osady, które w niektórych miejscach utworzyły pokrywę glinistą. Na przełomie plejstocenu i holocenu doszło do erozji i denudacji krawędzi wysoczyzny. Stanowisko znajduje się na obszarze wysoczyzny morenowej falistej, której po-

wierzchnia jest urozmaicona pagórkami moren martwego lodu, kemów i form akumulacji szczelinowej. Według *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski* w skali 1:50.000 (arkusz Wojciechy) na obszarze tym występują gliny zwałowe (ryc. 10)¹².

Stanowisko położone jest na wyraźnym wyniesieniu terenu, które otoczone jest stromymi skarpami, zwłaszcza od strony północnej, wschodniej i południowo-wschodniej. Skarpy pagórka częściowo schodzą w kierunku opływającej stanowisko od północy i od wschodu rzeki. Samo stanowisko można podzielić na dwie części: wschodnią położoną zdecydowanie wyżej nad poziomem morza niż część zachodnia, przy czym obie części mają płaskie powierzchnie. Stanowisko ma lekko wydłużony kształt, o rozciągłości na osi wschód-zachód, rozcięty wąwozem ułożonym na osi północ-południe, który to wąwóz schodzi na północy do opływającej stanowisko rzeki i umożliwia odpływ wód opadowych. Dokładną morfologię obszaru można zaobserwować na obrazowaniu danych ALS i przekroju morfologicznym (ryc. 4, 9 i 12).

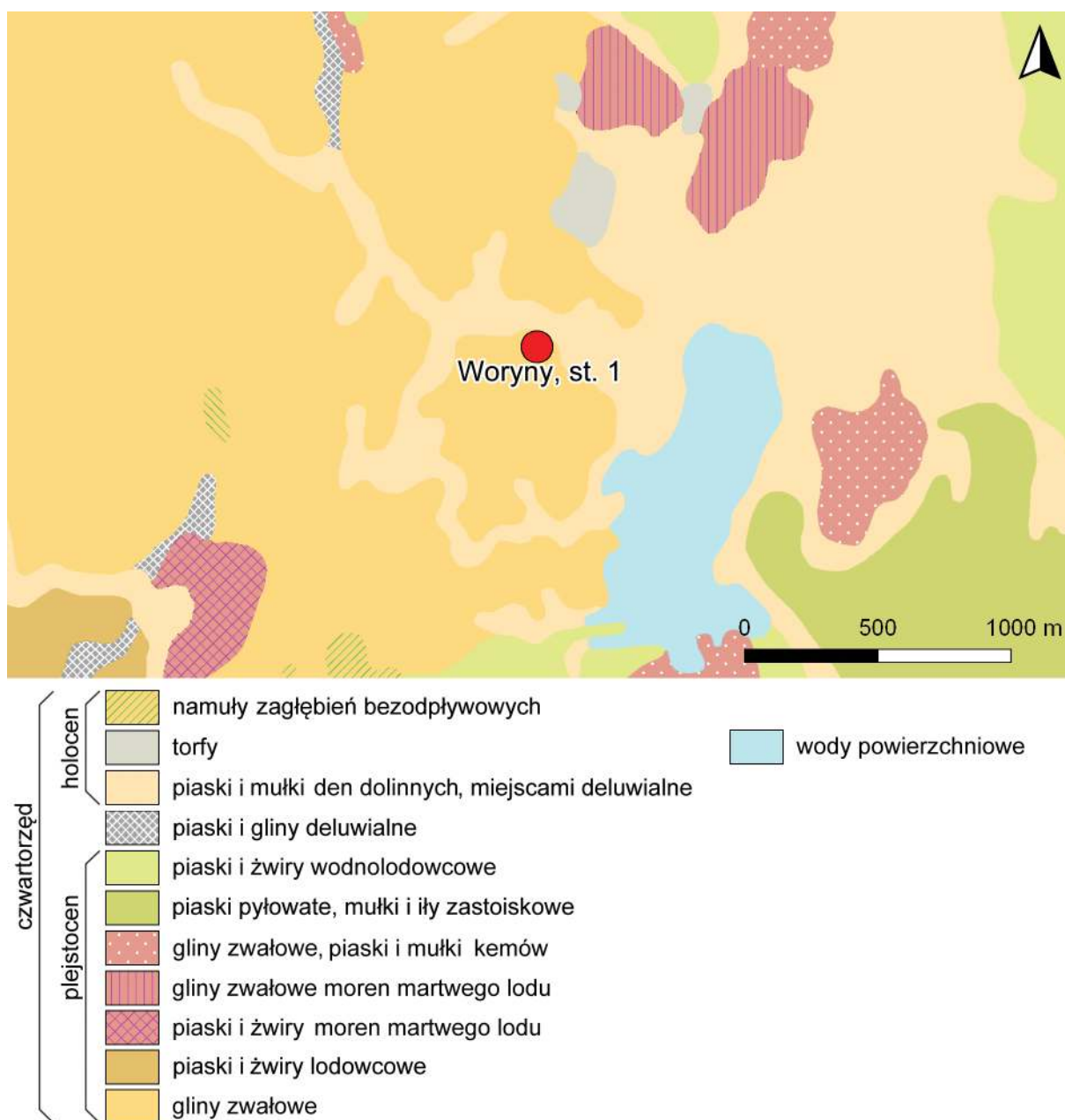
¹¹ Kondracki 2002: 100–102.

¹² Giemza 2015a: 23–28.

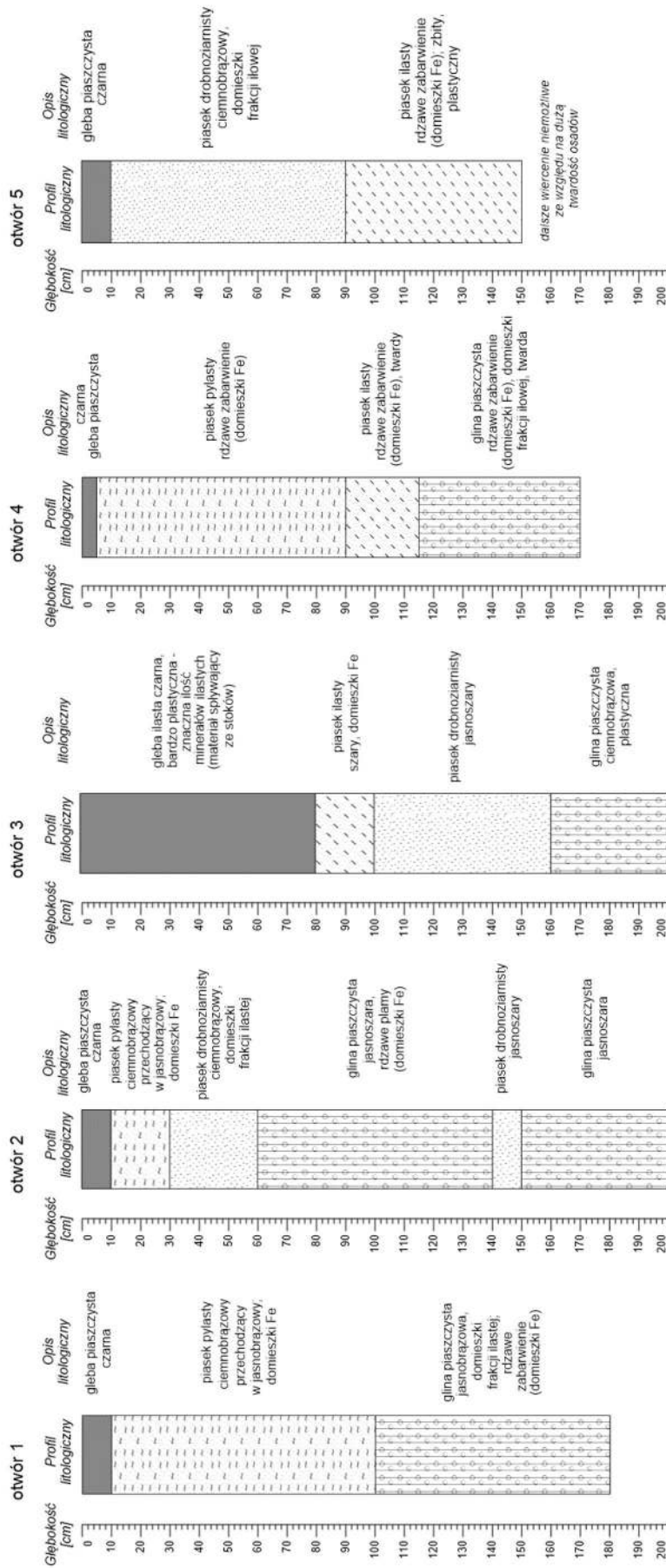
Na obszarze grodziska w Worynach, st. 1, wykonano pięć wierceń sondą ręczną do głębokości 2 m, w celu rozpoznania budowy geologicznej. W wierceniach zaobserwowano występowanie osadów piaszczystych oraz pylastych (piaski drobnoziarniste, piaski ilaste i pylaste), jak również nawiercono gliny piaszczyste oraz osady spływowe bogate we frakcję iłową i organikę. Szczegółowa litologia jest widoczna oraz została opisana na poszczególnych profilach wierceń (ryc. 11). Na podstawie wykonanych wierceń stworzony został schematyczny przekrój geologiczny przez stanowisko (ryc. 12).

Wykonane wiercenia potwierdzają obecność glin piaszczystych (zwałowych), jak

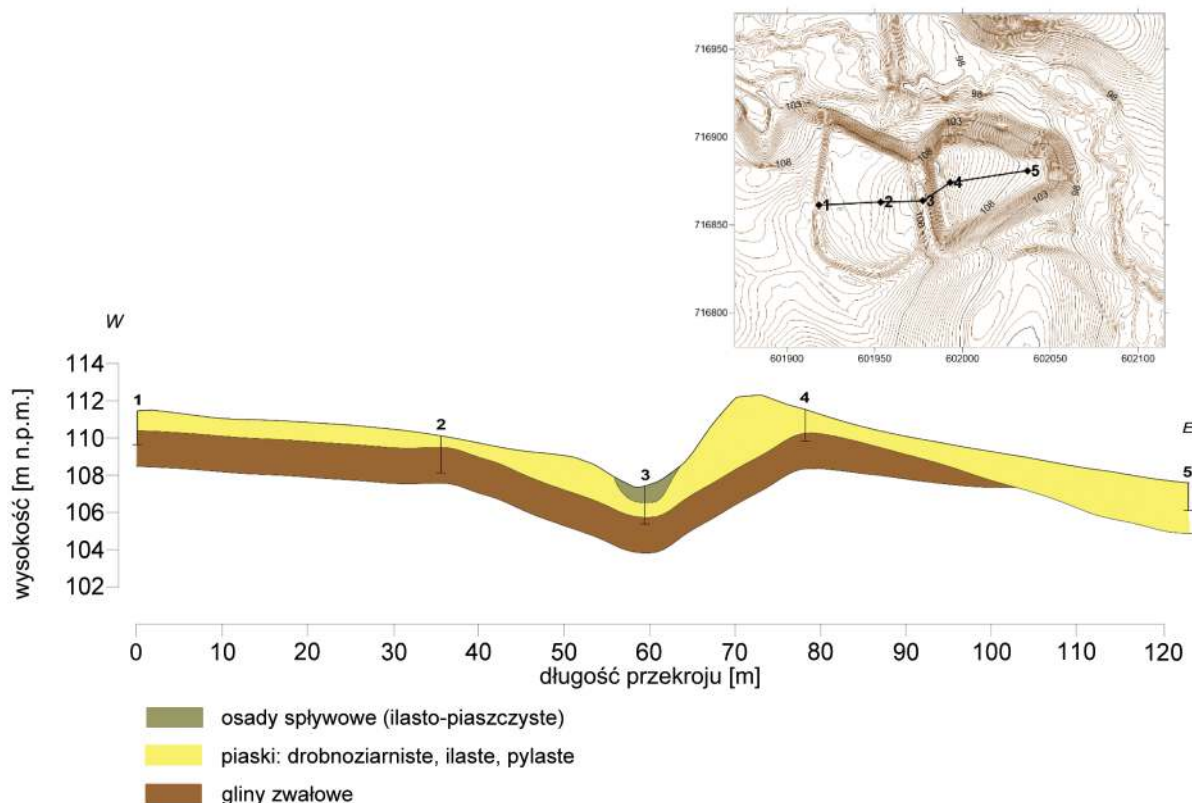
również piasków i żwirów. Lokalnie osady te zawierają związki żelaza, co nadaje im rdzawe zabarwienie. Dodatkowo w obniżeniu rozcinającym stanowisko zaobserwowano miększą warstwę osadów ilasto-piaszczystych ze znaczną zawartością materii organicznej, charakteryzujących się dużą plastycznością (wiercenie nr 3). Osady te najprawdopodobniej powstały w wyniku wymywania przez wody opadowe i spływania osadów z terenów wyżej położonych do tego obniżenia terenu. Nawiercone w części otworów osady zawierające większą ilość frakcji iłowej charakteryzowały się dużą twardością, co bardzo utrudniało wiercenie i uniemożliwiło dowieńczenie się do zaplanowanej głębokości.

Ryc. 10. Wycinek arkusza *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski* z zaznaczonym stanowiskiem w Worynach, st. 1 (źródło: www.cbdgmapa.pgi.gov.pl/arcgis/services/kartografia/smgp50k/MapServer/WMS/Server, oprac. A. Lejzerowicz)

Ryc. 11. Profile litologiczne odwiertów wykonanych na obszarze grodziska w Worynach, st. 1 (oprac. A. Lejzerowicz)

Ryc. 12. Schematyczny przekrój geologiczny przez grodzisko w Worynach, st. 1 (oprac. A. Lejzerowicz)

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

RAFAŁ SOLECKI I FABIAN WELC

Przebieg badań terenowych

Stanowisko porośnięte jest rzadkim lasem liściastym, dzięki czemu możliwe było wytyczenie poligonów do geofizycznych badań nieinwazyjnych. Prospekcji poddano jednak tylko obszar Majdanu Górnego, gdyż na Majdanie Dolnym w wielu miejscach znajdowały się dzikie wysypiska śmieci, w tym metalowych, które generowałyby silne zakłócenia podczas wykonywania pomiarów, co wpłynęłoby negatywnie na późniejszą interpretację.

Poligon badań nieinwazyjnych miał wymiary 18×30 m (ryc. 13). W jego obrębie wykonano badania z wykorzystaniem metody georadarowej (z wykorzystaniem georadaru Mala Ground Explorer) i magnetycznej (z wykorzystaniem magnetometru transduktorowego Grad 602 firmy Bartington). Pomiar georadarowe wykonano z użyciem anteny o częstotliwości 450 MHz, co dało skuteczny zasięg głębokościowy sięgający około 3 m. Dzięki analizie geometrii ramion hiperbol dyfrakcyjnych wyznaczono uśrednioną

prędkość propagacji fali w lokalnym ośrodku geologicznym na 0,1 m/ns. Prędkość taką mają fale przechodzące przez piaski i piaski gliniaste. W ten sposób zadokumentowano 46 równoległych profilowań, oddalonych od siebie o stały interwał odległościowy wynoszący 0,4 m.

Badania georadarowe wykazały, że do głębokości około 1 m, jak również i poniżej, znajdują się jedynie chaotycznie rozkładające się strefy wzmocnienia sygnału (ryc. 14). Anomalie te są najprawdopodobniej efektem akumulacji materiału gruboziarnistego, w tym szczególnie obecności większych kamieni. Wydłużone anomalie należy wiązać z kolei z obecnością struktur korzeniowych większych drzew, ale mogą być one także efektem działania zwierząt. Szczególnie dotyczy to krótkich, owalnych w kształcie anomalii, które mogą być echem wypełnienia głębokich jam zwierzęcych. Opisane zespoły anomalii kontynuują się do głębokości około 2 m, co zdaje się potwierdzać, że są one efektem procesów geologicznych i naturalnych, i nie można ich wiązać z aktywnością człowieka. W celu zweryfikowania najczytelniejszej z uchwyconych

anomalii (ryc. 14:A) w jej miejscu wytyczono wykop archeologiczny W4.

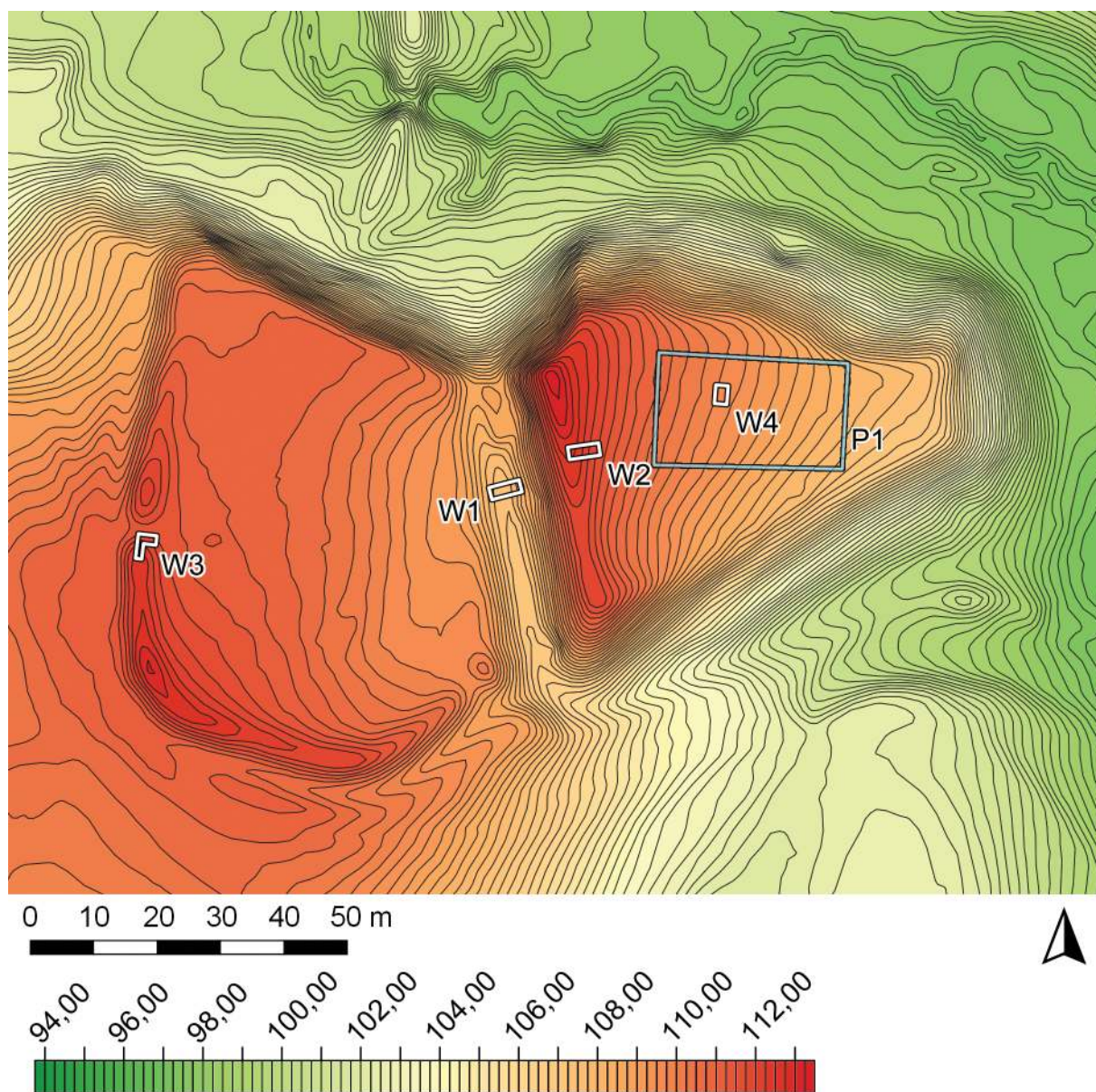
Na otrzymanej mapie rozkładu anomalii magnetycznych (ryc. 15) zwracają uwagę punktowe anomalie dipolowe, układające się w regularny kształt zbliżony do kwadratów. W miejscach tych zarejestrowano wbite w ziemię żelazne, współczesne kołki związane zapewne z wypasem zwierząt. Pozostałe anomalie dipolowe o mniejszej średnicy mogą być generowane przez inne, mniejsze, lub zalegające głębiej przedmioty metalowe. Ostatnim typem anomalii widocznych na analizowanym planie są owalne punkty z mniejszą amplitudą natężenia pola magnetycznego, którymi charakteryzują się między innymi wypełnienia organiczne jam – w tym wypadku zapewne zwierzęcych. Brak jest widocz-

nych, jednoznacznych śladów zasiedlenia stanowiska.

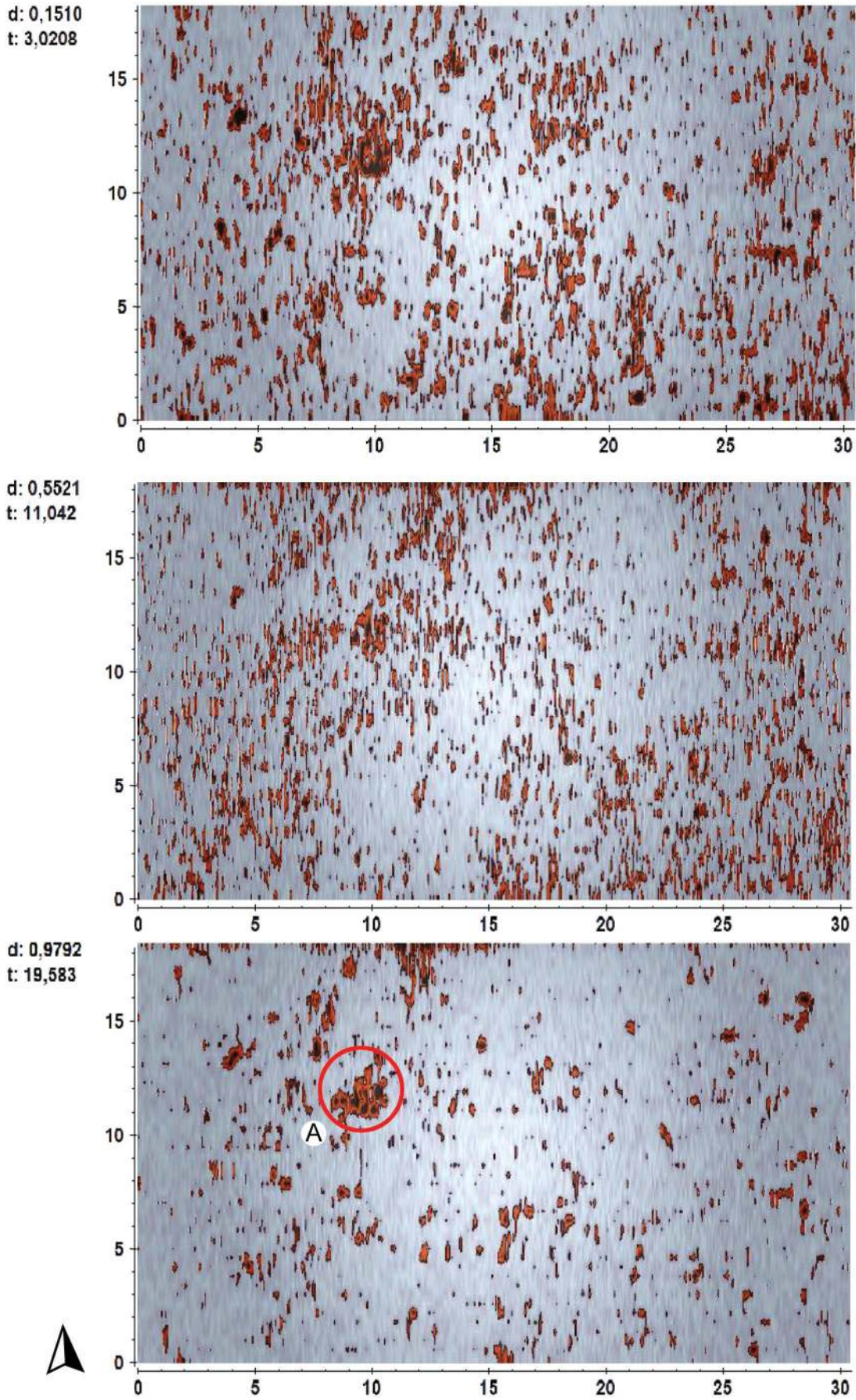
Planując rozpoznanie stanowiska wytyczono cztery wykopy archeologiczne (ryc. 13): pierwszy (W1), o wymiarach 2×5 m, przecinał fosę rozdzielającą Majdan Górny i Dolny, drugi (W2), o wymiarach 2×5 m, przecinał wał Majdanu Górnego, trzeci (W3), L-kształtny o powierzchni 14 m², umiejscowiony został w obrębie Bramy I, a czwarty (W4), o wymiarach 2×3 m, wytyczono na Majdanie Górnym, w celu rozpoznania kolistej anomalii wykrytej metodą GPR.

Stratygrafia stanowiska

W trakcie omawianych badań archeologicznych wydzielono łącznie 20 jednostek stratygraficznych (tabela 1). Możliwe było ich roz-

Ryc. 13. Worony, st. 1. Plan grodziska z naniesionymi wykopami archeologicznymi (kolor biały) i poligonem badań nieinwazyjnych (kolor niebieski) (oprac. R. Solecki)

Ryc. 14. Woryny, st. 1. Plany GPR w obrębie poligonu dla przedziału głębokości od 0,15 do 0,97 m (oprac. F. Welc)

dzielenie pomiędzy warstwy naturalne i trzy fazy „użytkowe”. Diagram Harrisa dla wydzielonych jednostek stratygraficznych przedstawia ryc. 21, a zadokumentowane powierzchnie ryc. 16–20.

Warstwy naturalne

W trakcie badań jako jednostki naturalne zidentyfikowano: w W1 piaszczystą glinę 5, w W2 piaszczystą glinę 11, w W3 ilasty piasek 17 i lekko ilasty piasek 16 z domieszką materii organicznej, a w W4 zwarty, twardy piasek 20 i piasek 19 z domieszką żwiru i pojedynczymi, drobnymi kamieniami, tworzący lokalnie występującą soczewkę. We wszystkich tych warstwach czytelne były żelaziste wytrącenia. Warstwa 16 to prawdopodobnie relikty paleogleby z okresu poprzedzającego budowę umocnień. Soczewka 19 wygenerowała z kolei anomalię widoczną na planie GPR (ryc. 14:A).

Faza I

Faza ta wyznacza okres budowy grodu i jego użytkowania w okresie średniowiecza.

W okresie tym najpewniej przeprowadzono duże prace ziemne, które doprowadziły do całkowitej zmiany pierwotnego kształtu cypla, na którym znajduje się gród. W W2 czytelne są warstwy gliny 9 z silnymi, żelazistymi wytrąceniami i przemieszanej, lekko piaszczystej gliny 8, tworzące nasyp wału wyznaczającego zachodnią granicę Majdanu Górnego. Nasyp ten zachował się do wysokości 105 cm. Pierwotnie był zapewne wyższy i być może umocniony konstrukcją drewnianą, gdyż na jego stoku od strony majdanu czy-

telna jest warstwa erozyjna lekko ziemistego, ilastego piasku 10, w którym występowały pojedyncze drobiny węgla drzewnego. Próbkę tego węgla przekazano do analizy radiowęglowej. Wynik tej analizy dał po kalibracji przedział lat 978–1151 n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹³. W W3 czytelny z kolei jest nasyp wału wyznaczającego obszar Majdanu Dolnego, który zachował się do wysokości około 100 cm. Tworzył go przemieszany, ilasty piasek 13, w którym natrafiono na pojedyncze drobiny węgla drzewnych. Próbkę tego węgla także przekazano do analizy radiowęglowej. Wynik tej analizy dał po kalibracji przedział lat 1179–1278 n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹⁴.

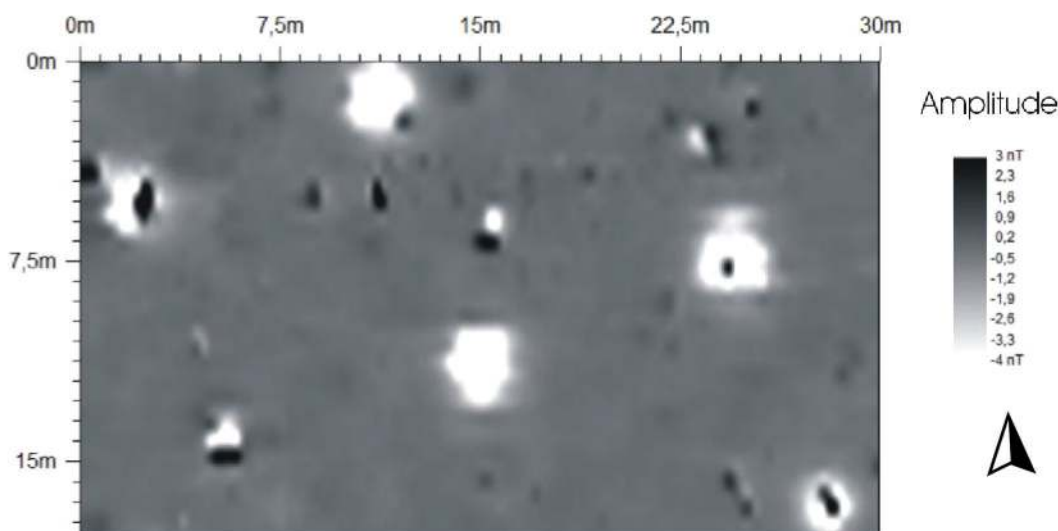
Z użytkowaniem grodu można łączyć warstwy uchwycone w Bramie I: piasek z dużą domieszką materii organicznej 14 o miąższości do 15 cm oraz zalegający w jego obrębie luźny bruk 15 z kamieni o średnicy do 20 cm. Był to zapewne poziom użytkowy.

W W1, w obrębie fosy rozdzielającej Majdan Górny i Dolny wydzielono glinę 4 i glieniasty, ziemisty piasek 6 z pojedynczymi kamieniami średnicy do 10 cm. Warstwy te wyznaczały najpewniej poziom użytkowy. W ich obrębie występowały liczne drobne węgle drzewne. Próbkę węgla z warstwy 6 przekazano do analizy radiowęglowej. Wynik tej analizy dał po kalibracji przedział lat 1285–1397 n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%¹⁵.

¹³ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-127456.

¹⁴ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-127521.

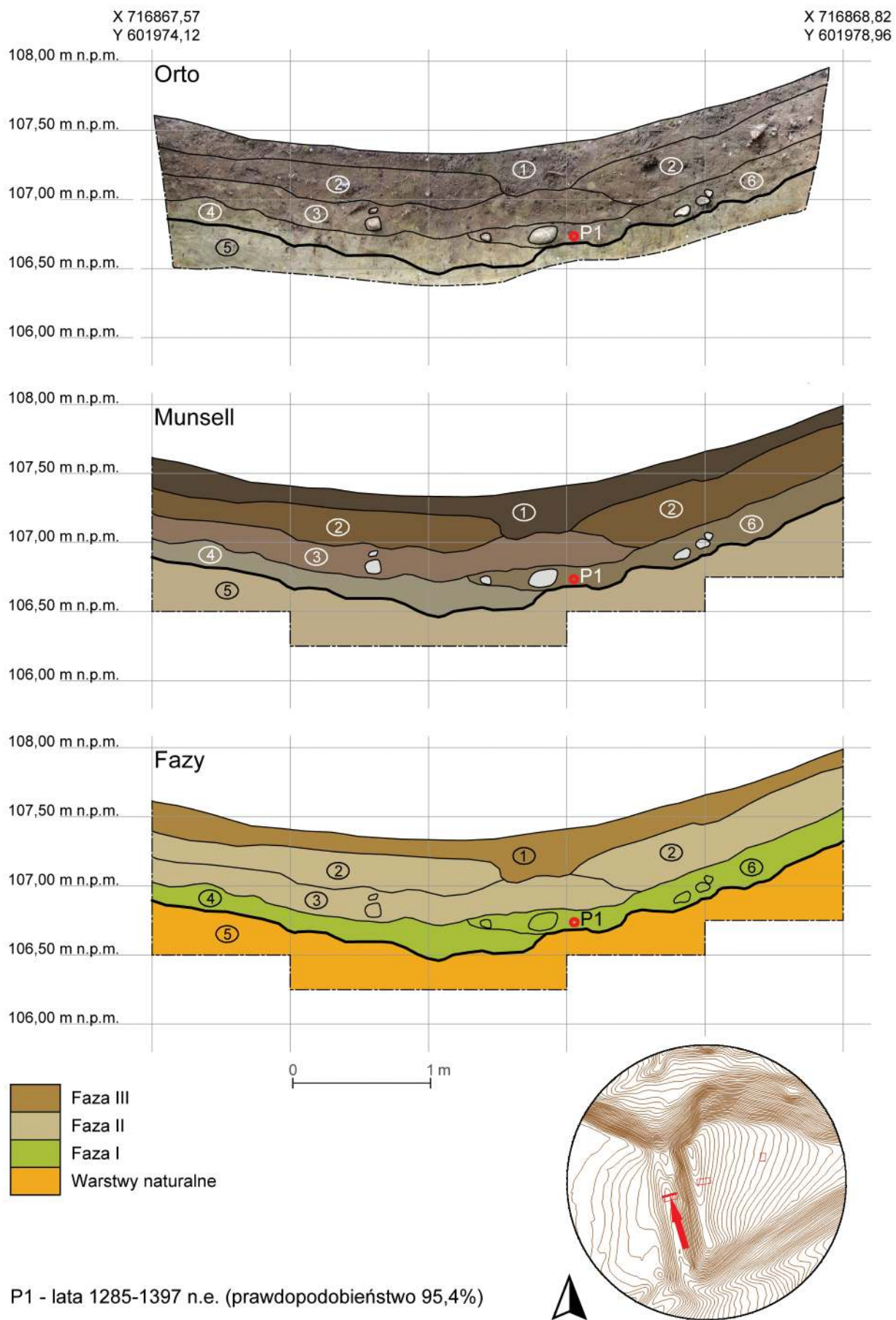
¹⁵ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-127872.

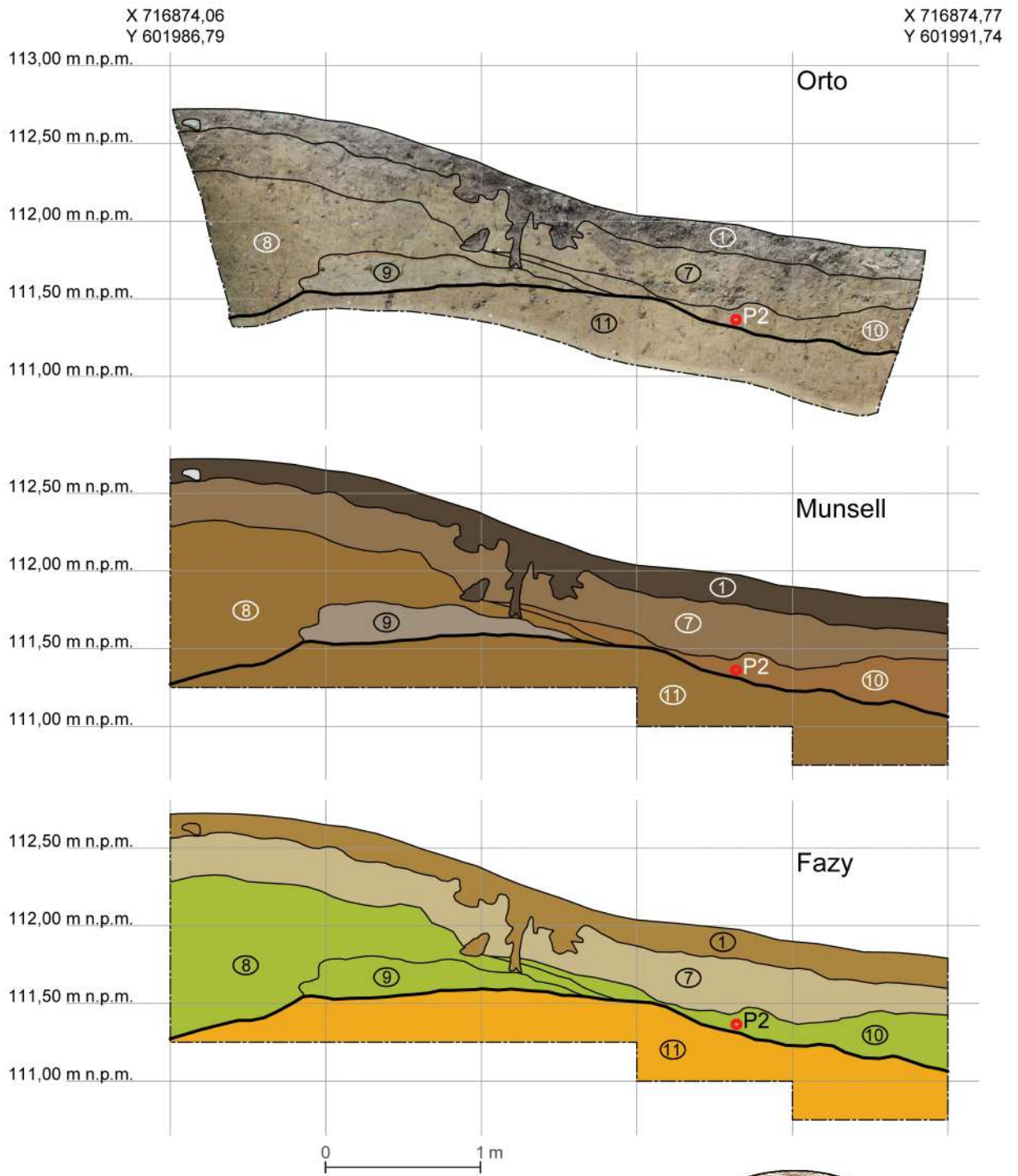
Ryc. 15. Worony, st. 1. Plan z pozytywowym rozkładem anomalii magnetycznych (oprac. F. Welc)

Tabela 1. Woryny, st. 1. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych (oprac. R. Solecki i J. Świda)

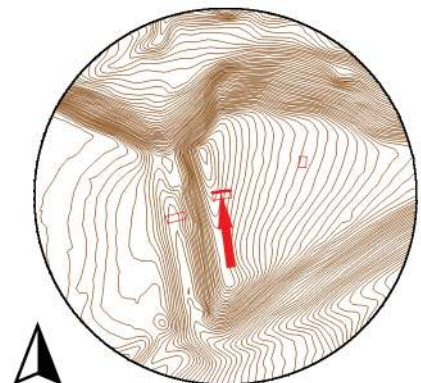
Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne geodezyjne (PUWG 1992)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1	-	1, 2, 3, 4	Obszar całego stanowiska	X=716856,0-716884,2; Y=601917,2-602012,7	Ciemna, mocno organiczna, gliniasta ziemia; miąższość do 35 cm; humus leśny	10YR 3/2	-	2, 7, 12, 18
2	-	1	Fosa pomiędzy Majdanem Górnym i Dolnym	X=716865,6-716868,9; Y=601974,0-601979,5	Lekko gliniasty, ziemisty piasek; miąższość do 40 cm; warstwa erozyjna	10YR 4/4	1	3, 6
3	-	1	Fosa pomiędzy Majdanem Górnym i Dolnym	X=716865,6-716868,6; Y=601974,0-601978,4	Lekko gliniasta, lekko piaszczysta ziemia z grudami jasnej gliny; miąższość do 25 cm; warstwa erozyjna	7,5YR 5/3	1, 2	4, 5
4	-	1	Fosa pomiędzy Majdanem Górnym i Dolnym	X=716865,6-716868,5; Y=601974,0-601978,3	Gлина z drobinami węgla drzewnych; miąższość do 25 cm; poziom użytkowy w obrębie fosy pomiędzy Majdanem Górnym i Dolnym	5Y 6/2	3, 6	5
5	-	1	Fosa pomiędzy Majdanem Górnym i Dolnym	X=716865,6-716868,9; Y=601974,0-601979,5	Piaszczysta glina ze smugami żelazistych wytrąceń; warstwa naturalna	2,5Y 7/3	4, 6	-
6	-	1	Fosa pomiędzy Majdanem Górnym i Dolnym	X=716865,6-716868,9; Y=601974,0-601979,5	Gliniasty, ziemisty piasek z pojedynczymi kamieniami średnicy do 10 cm; miąższość do 30 cm; poziom użytkowy w obrębie fosy pomiędzy Majdanem Górnym i Dolnym	2,5Y 5/3	2, 3	4, 5
7	-	2	Wał Majdanu Górnego	X=716872,0-716874,8; Y=601986,7-601992,1	Lekko ilasty piasek poprzerastany korzeniami; miąższość do 35 cm; warstwa erozyjna	10YR 5/4	1	8, 10
8	-	2	Wał Majdanu Górnego	X=716872,0-716874,5; Y=601986,7-601990,6	Przemieszana, lekko piaszczysta glina; miąższość do 105 cm; nasyp wału Majdanu Górnego	10YR 5/6	7, 10	9, 11
9	-	2	Wał Majdanu Górnego	X=716872,0-716874,5; Y=601986,7-601990,6	Gлина z silnymi, żelazistymi wytrąceniami; miąższość do 30 cm; nasyp wału Majdanu Górnego	10YR 6/2	8	11
10	-	2	Wał Majdanu Górnego	X=716872,1-716874,8; Y=601987,9-601992,1	Lekko ziemisty, ilasty piasek; miąższość do 40 cm; spływ z wału Majdanu Górnego	7,5YR 5/6	7	8, 11
11	-	2	Wał Majdanu Górnego	X=716872,0-716874,8; Y=601986,7-601992,1	Piaszczysta glina z silnymi żelazistymi wytrąceniami; warstwa naturalna	10YR 5/6	8, 9, 10	-
12	-	3	Wał Majdanu Dolnego	X=716856,0-716860,2; Y=601917,3-601920,8	Ilasty, próchniczny piasek; miąższość do 25 cm; warstwa erozyjna	10YR 5/4	1	13, 14
13	-	3	Wał Majdanu Dolnego	X=716856,0-716859,7; Y=601917,3-601920,3	Przemieszany, ilasty piasek; miąższość do 100 cm; nasyp wału Majdanu Dolnego	10YR 4/6	1, 12, 14	16
14	-	3	Wał Majdanu Dolnego	X=716858,2-716860,2; Y=601917,6-601920,8	Piasek z dużą domieszką materii organicznej; miąższość do 15 cm; poziom użytkowy w obrębie przejścia bramnego	10YR 5/6	12, 15	13
15	-	3	Wał Majdanu Dolnego	X=716858,2-716860,2; Y=601917,6-601920,8	Pojedyncze kamienie średnicy do 20 cm występujące w obrębie warstwy 14; element utwardzenia poziomu użytkowego w obrębie przejścia bramnego	-	12	14
16	-	3	Wał Majdanu Dolnego	X=716856,0-716860,2; Y=601917,3-601920,8	Lekko ilasty piasek z domieszką materii organicznej; miąższość do 30 cm; paleogleba z okresu poprzedzającego usypanie wału wokół Majdanu Dolnego	7,5YR 4/6	13, 14	17
17	-	3	Wał Majdanu Dolnego	X=716856,0-716860,2; Y=601917,3-601920,8	Ilasty piasek z żelazistymi wytrąceniami; warstwa naturalna	7,5YR 6/3	16	-
18	-	4	Majdan Górny	X=716880,9-716884,2; Y=602010,3-602012,7	Ilasty piasek z dużą domieszką materii organicznej; miąższość do 25 cm; warstwa erozyjna na obszarze Majdanu Górnego	10YR 5/3	1	19
19	-	4	Majdan Górny	X=716880,9-716884,2; Y=602010,3-602012,7	Piasek z domieszką żwiru i pojedynczymi, drobnymi kamieniami; warstwa naturalna	10YR 5/6	18	20
20	-	4	Majdan Górny	X=716880,9-716884,2; Y=602010,3-602012,7	Zwarty, twardy piasek; warstwa naturalna	10YR 6/4	19	-

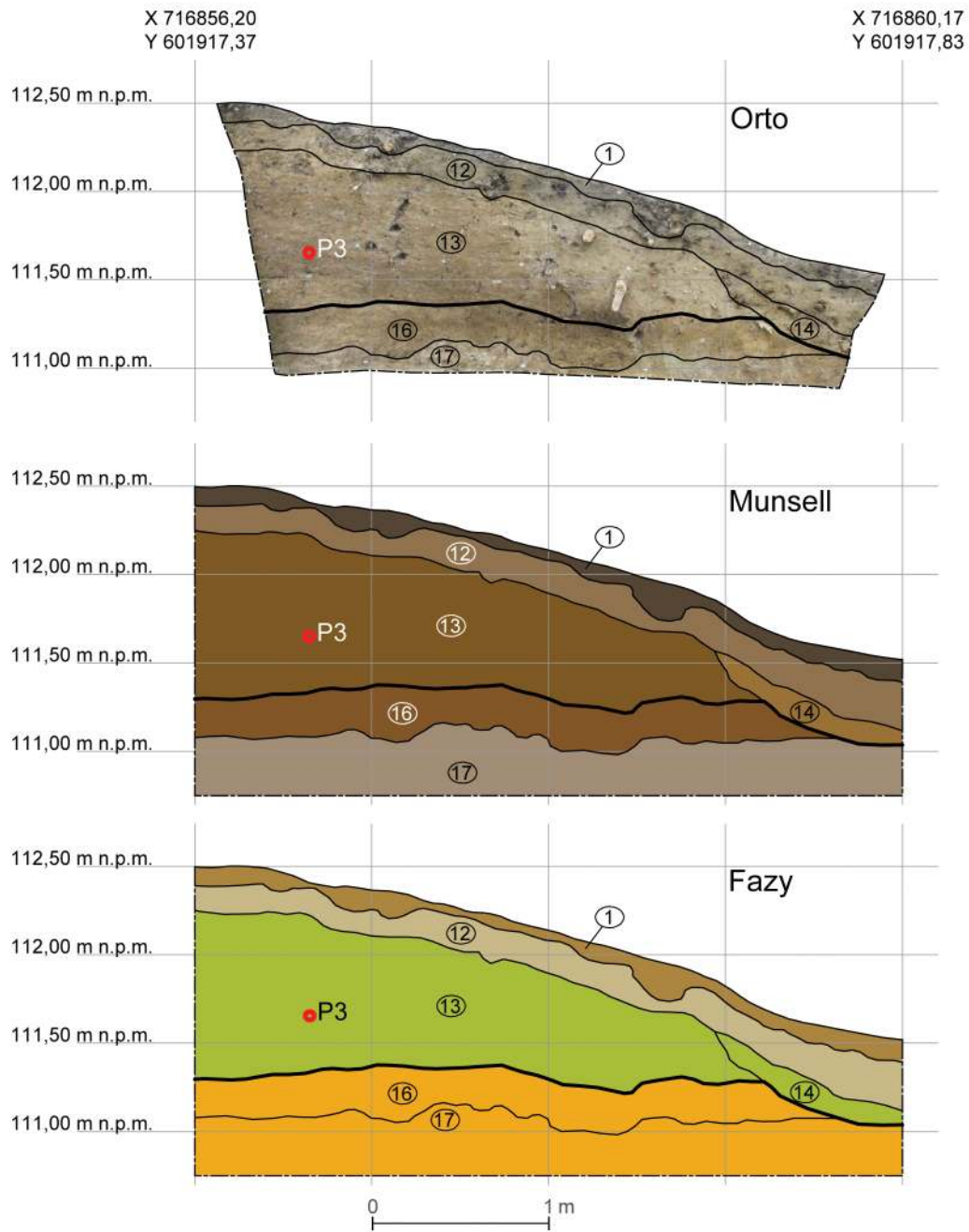
Ryc. 16. Woryny, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w obrębie fosy – wykop 1 (oprac. R. Solecki)

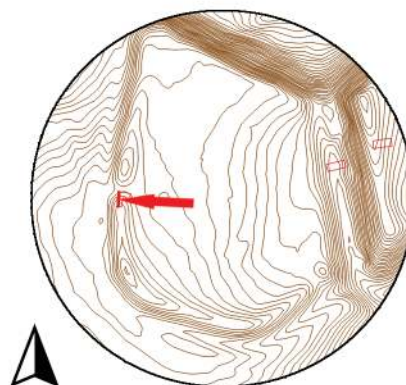
P2 - lata 978-1151 n.e. (prawdopodobieństwo 95,4%)

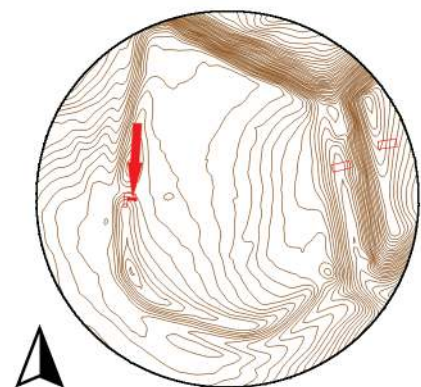
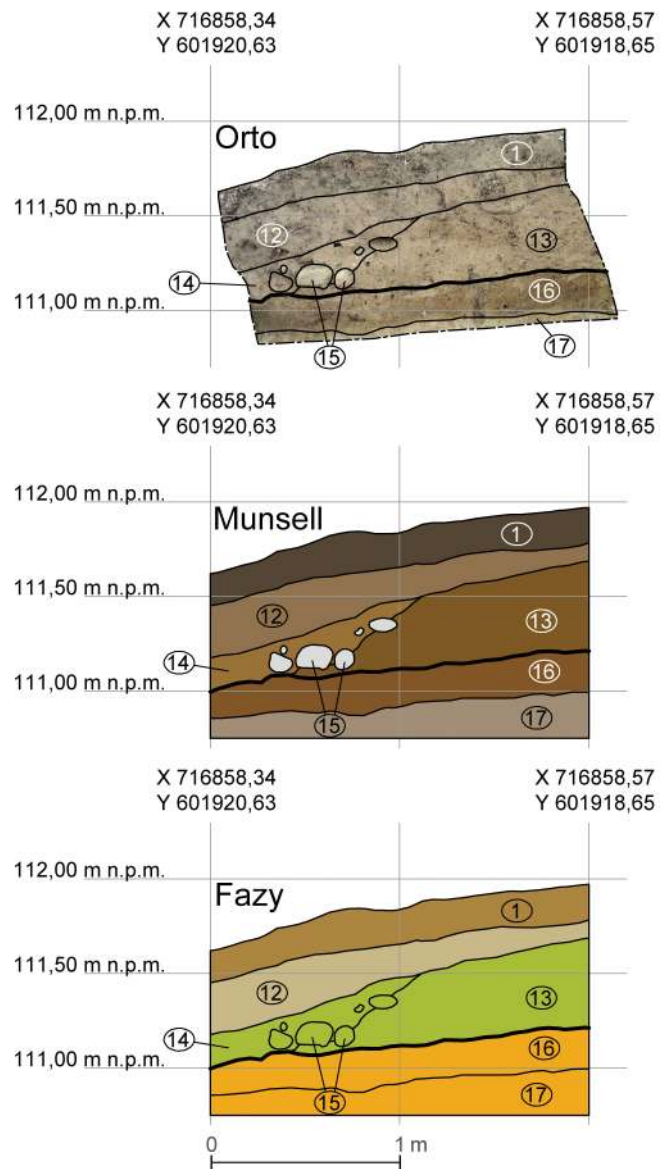
Ryc. 17. Woryny, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w obrębie wału Majdanu Górnego – wykop 2 (oprac. R. Solecki)

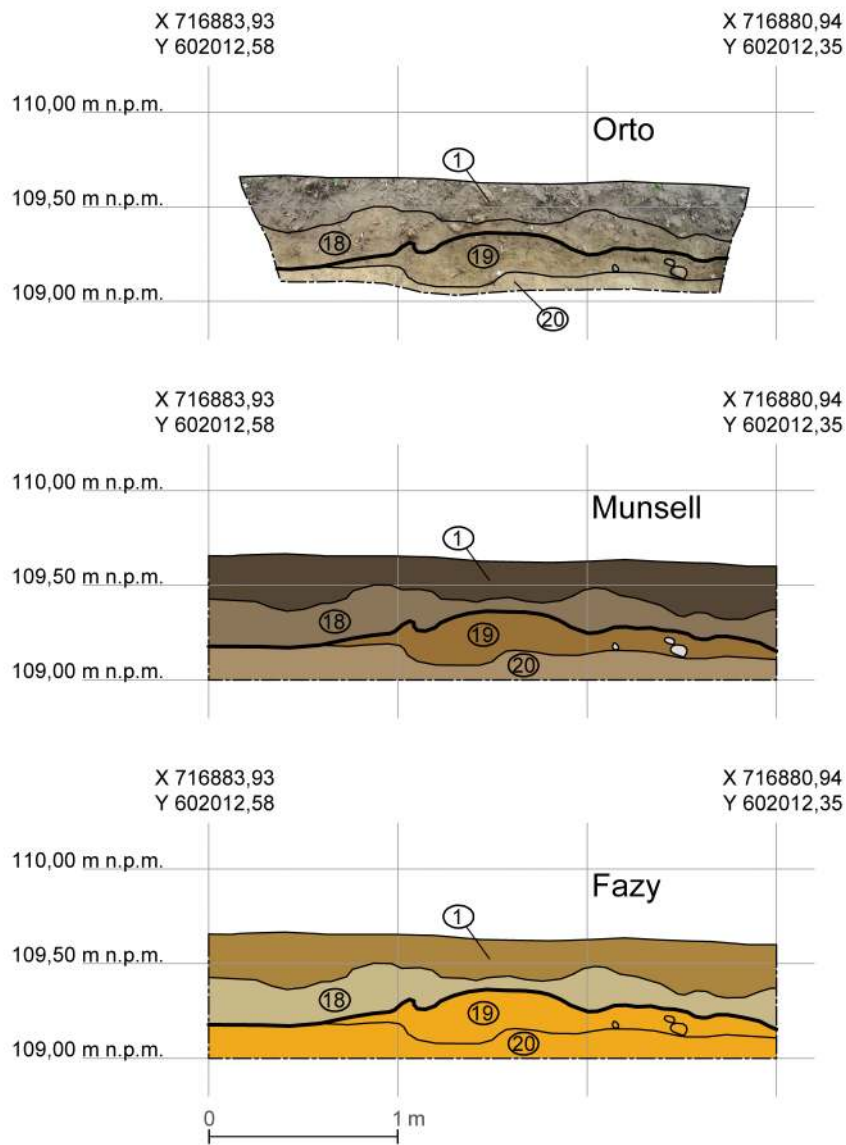
P3 - lata 1179-1278 n.e. (prawdopodobieństwo 95,4%)

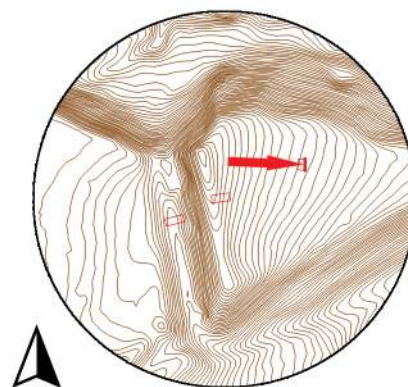
Ryc. 18. Woryny, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w obrębie Bramy I – wykop 3 (oprac. R. Solecki)

Ryc. 19. Woryny, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w obrębie Bramy I – wykop 3 (oprac. R. Solecki)

- Faza III
- Faza II
- Faza I
- Warstwy naturalne

Ryc. 20. Woryny, st. 1. Stratygrafia nawarstwień w obrębie Majdanu Górnego – wykop 4 (oprac. R. Solecki)

Faza II

Faza ta wyznacza okres po opuszczeniu grodu w średniowieczu i rozpoczęcia się procesów postdepozycyjnych.

Z fazą tą należy łączyć erozyjne spływy w obrębie fosy (W1) – lekko gliniasty, ziemisty piasek 2 i lekko gliniasta, lekko piaszczysta ziemia 3 z grudami jasnej gliny. Wały uległy zniszczeniu w wyniku erozji, ale też w wyniku penetracji ich nasypów przez korzenie drzew i krzewów. Taką warstwą jest lekko ilasty piasek 7 widoczny na szczycie wału Majdanu Górnego w W2 i ilasty, próchniczny piasek 12 na szczycie wału Majdanu Dolnego w W3. W ten sam sposób wytworzył się zapewne także ilasty piasek 18 z dużą domieszką materii organicznej uchwycony na obszarze Majdanu Górnego w W4.

Faza III

Faza ta wyznacza współczesny poziom użytkowy stanowiska. Warstwa przypisana do tej fazy to ciemna, mocno organiczna, gliniasta ziemia 1 – dzisiejszy humus leśny.

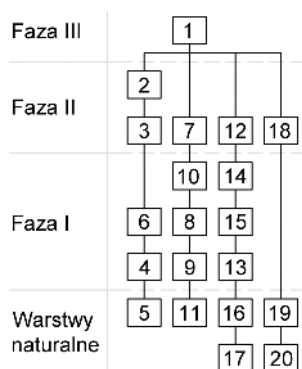
ZNALEZISKA

RAFAŁ SOLECKI

Na materiał zabytkowy pozyskany w trakcie badań archeologicznych grodziska w Worynach, st. 1, w 2020 roku składa się: siedem fragmentów ceramiki, jeden fragment ceramiki budowlanej oraz dwa zabytki metalowe, wydzielone.

Ceramika

W trakcie badań pozyskano tylko siedem fragmentów naczyń ceramicznych i wszystkie znajdowały się w obrębie warstwy 1, czyli współczesnego humusu pokrywającego stanowisko. Wielkość skorup jest niewielka –

Ryc. 21. Woryny, st. 1. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. R. Solecki)

długość żadnej nie przekracza 4 cm – przez co nie było możliwe zrekonstruowanie ani jednej pełnej formy naczynia. W wyniku analizy określono, że fragmenty te można przypisać do okresu średniowiecza i wczesnej nowożytności. Na podstawie technologii produkcji wydzielono dwie grupy technologiczno-surowcowe.

Pierwsza grupa, do której zaliczono trzy fragmenty, charakteryzowała się masą ceramiczną z małą ilością drobnej domieszki schudającej – piasku. Powierzchnia zewnętrzna i wewnętrzna generalnie gładka, ścianki barwy ciemnoszarej. Uformowane z takiej masy naczynia wypalono w atmosferze redukcyjnej. Ceramika tego typu zalicza się do grupy tzw. ceramiki siwej i jest charakterystyczna dla późnego średniowiecza¹⁶.

Druga grupa, do której zaliczono cztery fragmenty, charakteryzuje się wypałem w zaawansowanej technologii utleniającej, dzięki czemu powierzchnia naczyń uzyskała jasną, pomarańczową barwę. Na dwóch fragmentach zanotowano ponadto ślady szkliwienia powierzchni wewnętrznej na kolor brązowy. Jedyny fragment wylewu w tym zbiorze ma charakterystyczny żłobek wykonany po zewnętrznej stronie krawędzi wylewu (ryc. 22). Naczynia wykonane w analogiczny sposób, odnalezione w Elblągu, datowane są od przełomu XV i XVI wieku¹⁷.

Do grupy ceramiki budowlanej zakwalifikowano fragment dachówki w kolorze jasnopomarańczowym, który znaleziono na powierzchni Majdanu Górnego. Z powodu zbyt dużego zniszczenia fragmentu nie jest możliwe jego pełniejsze scharakteryzowanie.

Zabytki wydzielone

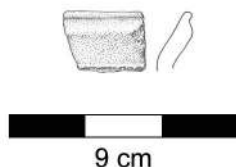
Nieliczną, dwuelementową grupę tworzą zabytki metalowe, które, podobnie jak fragmenty ceramiki, pozyskano z warstwy humusu w trakcie przygotowywania poligonu do badań nieinwazyjnych.

Pierwszy zabytek to medalik szkaplerzny (tabl. 1:1), wykonany z aluminium. Na jego awersie znajduje się wizerunek Jezusa, ponad którym, po półokręgu poprowadzony jest napis „SZKAPLERZ”. Na rewersie znajduje się wizerunek Matki Boskiej z dzieciątkiem. Tego typu zabytek można datować na XX wiek¹⁸.

¹⁶ Kruppé 1981: 56.

¹⁷ Marcinkowski 2013: 245–247.

¹⁸ Wasilewska 2016: 336.

Ryc. 22. Woryny, st. 1. Fragment ceramiki z okresu średniowiecza (rys. B. Karch)

Drugi zabytek to ostrze o formie zbliżonej do topora (tabl. 1:2). Najbliższą analogią jest toporek saperski armii niemieckiej z okresu II wojny światowej. Podobny zabytek znany jest także z Krakowa, lecz posiada szersze ostrze. Tam datowany jest na XIX/XX–XX wiek¹⁹.

Uzupełnieniem grupy zabytków metalowych jest fragment miecza żelaznego (tabl. 2:1), znajdujący się obecnie w zbiorach *Museum für Vor- und Frühgeschichte*, będącego częścią *Staatliche Museen zu Berlin*. Jego aktualny numer to PM Pr 20611. Znajdująca się przy nim oryginalna metryczka zawiera zapis „1938: 345 Fd.-Ort Worienen Kreis Pr. Eylau Fd.- Stelle 3”, który potwierdza znalezienie zabytku w Worynach, na stanowisku 3, w 1938 roku. Przy opisie, w miejscu gdzie powinna znaleźć się informacja o kontekście znaleziska, znajduje się adnotacja, że być może jest to zabytek pochodzący z grobu. Wykorzystanie trybu przypuszczającego może sugerować, że kontekst znaleziska nie jest znany.

Miecz ma ułamaną głownię, której fragment nie został znaleziony oraz złamany, ale obecny trzpień. Zachowane wymiary miecza to długość całkowita 47 cm, długość rękojeści 17 cm, długość głowni 30 cm, szerokość rękojeści do 3,2 cm, szerokość głowni do 5,5 cm i waga 388 g. Głownia obosieczna ze zbroczem szerokości do 1,6 cm, widocznym na całej zachowanej długości głowni. Rękojeść wyraźnie dzieli się na dwa odcinki – bliżej głowni na odcinku około 9 cm jest szersza, a dalsze 8 cm zwęża się. Taka forma może sugerować, że miecz był dwuręczny.

W karcie zabytku w *Museum für Vor- und Frühgeschichte* znajduje się informacja, że zabytek pochodzi z IX–XII wieku. Opisany egzemplarz można jednak przypisać do typu XVIa według klasyfikacji głowni zaproponowanej przez Ewarta Oakeshotta. Typ ten charakterystyczny jest dla XV, a rzadziej XIV wieku²⁰.

¹⁹ Puziuk i Tyniec 2013: 155–158.

²⁰ Oakeshott 1998: 63–65; Głosek 1984: 28–29.

CHRONOLOGIA I DZIEJE GRODZISKA W WORYNACH, ST. 1

RAFAŁ SOLECKI

Przeprowadzone w 2020 roku badania archeologiczne grodziska w Worynach nie pozwalają na pełne omówienie stanowiska, a to z powodu znikomej liczby znalezionego materiału zabytkowego, w stosunku do ogromnych rozmiarów całego założenia. Z łącznej liczby dziesięciu zabytków, dwa (szkaplerz i toporek) to przedmioty współczesne, a jeden (fragment dachówki ceramicznej) nie pozwala na określenie chronologii. Pozostałe siedem to bardzo małe fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej i wczesnonowoczesnej, które znaleziono w warstwie humusu pokrywającego stanowisko. Te skromne znaleziska, to pierwsze, jakiegokolwiek zabytki pochodzące z tego stanowiska. Tak mała liczba znalezisk może sugerować, że stanowisko nie było stale zamieszkałe. Taką tezę mogą potwierdzać wyniki badań nieinwazyjnych na obszarze Majdanu Górnego, które pomimo zastosowania dwóch technik (georadarowej i magnetycznej), nie wykazały istnienia żadnych struktur antropogenicznych, poza współczesnymi kołkami do wypasu zwierząt.

By możliwe było określenie chronologii widocznych w terenie umocnień ziemnych zdecydowano się na analizę radiowęglową prób węgla. Wszystkie próby wskazywały na okres średniowiecza:

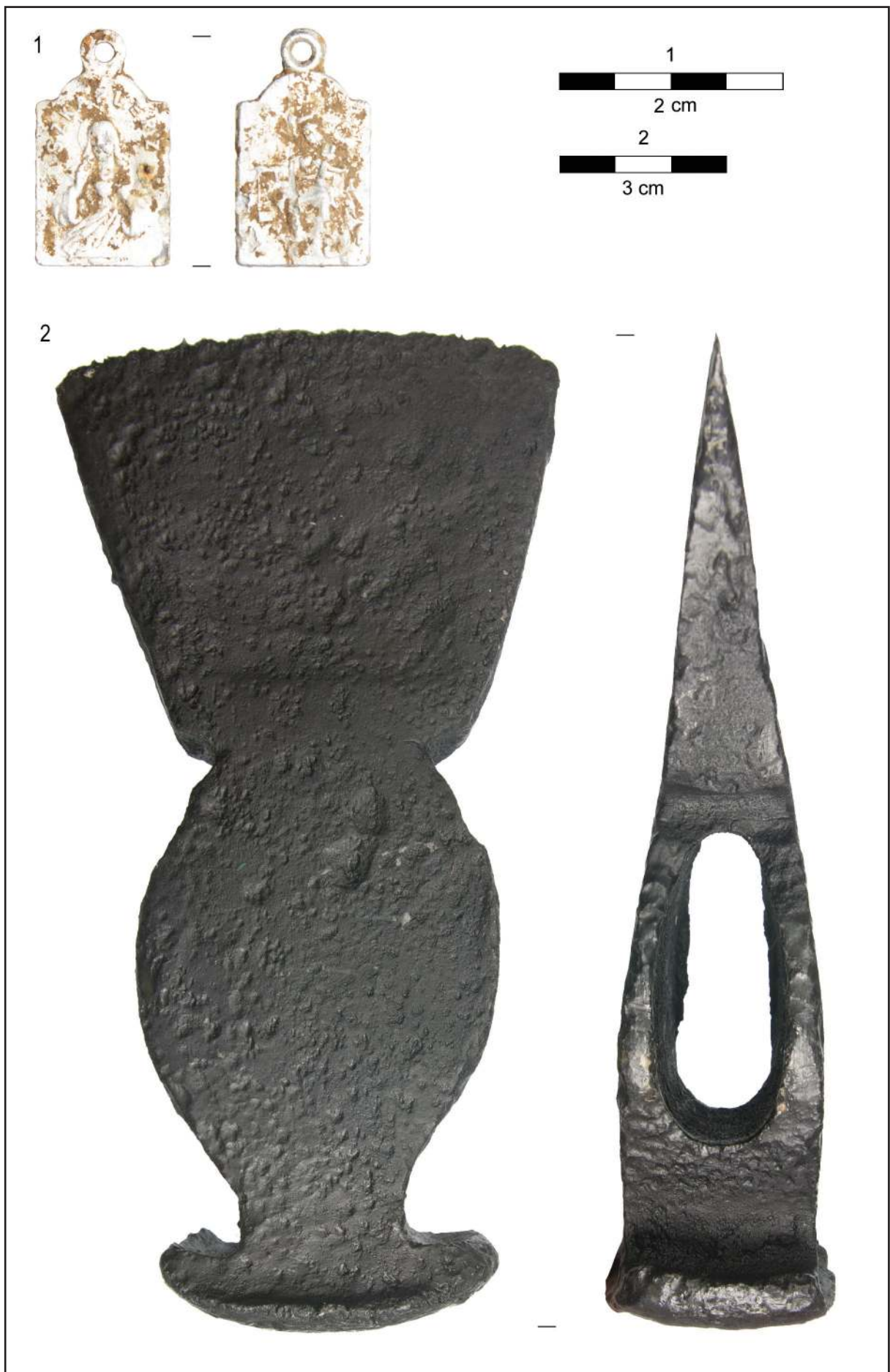
- próba węgla z wypełniska fosy (warstwa 6) wskazała po kalibracji przedział lat 1285–1397 n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%²¹,
- próba węgla ze spływu wału Majdanu Górnego (warstwa 10) wskazała po kalibracji przedział lat 978–1151 n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%²²,
- próba węgla z nasypu wału Majdanu Dolnego (warstwa 13) wskazała po kalibracji przedział lat 1179–1278 n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%²³.

W tym miejscu koniecznie trzeba zaznaczyć, że w trakcie badań archeologicznych nie natrafiono na duże fragmenty węgla drzew-

²¹ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-127872.

²² Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-127456.

²³ Analiza przeprowadzona w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym, próba nr Poz-127521.

Tablica 1. Woryny, st. 1. Zabytki wydzielone (fot. R. Solecki)

Tablica 2. Woryny, st. 1. Miecz ze zbiorów *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte* (fot. Claudia Klein)

nego a jedynie na nieduże węgielki. Z tego względu nie było możliwe określenie, z której części przekroju pnia pochodziły. W takim przypadku nie można wykluczyć, że wystąpił efektu tzw. starego drewna, który powoduje że otrzymany wynik datowania może być „postarzony”, w skrajnych przypadkach nawet o kilkaset lat²⁴.

Konfrontując wyniki analiz radiowęglowych z pozyskanym materiałem ceramicznym można założyć, że najbardziej prawdopodobnym okresem powstania umocnień jest schyłek XIII lub XIV wiek. Taką chronologię potwierdzają w pewnym stopniu także informacje z tekstów źródłowych, mówiące, że wieś Woryny poświęcona jest w dokumencie z 1340 roku, jako siedziba komornictwa, wchodzącego w skład komturstwa pokarmińskiego, które funkcjonowało już w 1251 roku²⁵. W tym świetle można przyjąć, że gród w Worynach był budowany, zapewne w pierwszej połowie XIV wieku, jako siedziba komornictwa. Najbliższe zamki podobnej rangi w granicach komornictwa bałgijskiego znajdują się w Pruskiej Hławie (zbudowany po 1325 roku)²⁶ i w Bezlawkach (zbudowany po 1377 roku)²⁷. Oba te założenia to zamki o konstrukcji kamiennie-ceglanej, a ich relikty są zachowane do dziś. Jeżeli w Worynach miałby znajdować się zamek o zbliżonych gabarytach, a na to wskazuje przygotowana platforma ziemna, to jakiś ślad tej konstrukcji powinien być możliwy do uchwycenia. Tymczasem nie zanotowano śladów gruzu ceglanego, ani na powierzchni (poza jednym ułamkiem dachówki), ani w badanych jednostkach stratygraficznych. Istnienia jakichkolwiek konstrukcji nie potwierdziły także badania nieinwazyjne. Takie obserwacje zdają się sugerować, że budowa zamku rozpoczęła się – przygotowany został obszar, na którym zamek miał stanąć – ale nigdy nie została ukończona. W żadnym z badanych wykopów nie uchwycono wyraźnej warstwy kulturowej. Poziom zinterpretowany, jako użytkowy należy łączyć z okresem, gdy prowadzone były prace ziemne związane z formowaniem powierzchni pod planowany zamek.

²⁴ Schiffer 1986; Pospieszny i Jakubczak 2019: 137.

²⁵ Hein 1944: 232 (dokument 333); Biskup 1983: 210–211; Jóźwiak i Trupinda 2019: 103–107.

²⁶ Komorowski 2007: 19.

²⁷ Wólkowski 2013: 109; Knyżewski 2016: 114–115.

Warto także odnieść się do trzech grobli przecinających dolinę potoku bezpośrednio na północ od grodziska. Taki układ grobli, mających spiętrzać wodę, charakterystyczny jest dla funkcjonowania młynów wodnych. W wykazie czynszów z 1415 i 1437 roku znajduje się informacja, że w Worynach znajdował się pusty młyn²⁸. Nie można zatem wykluczyć, że na omawianym stanowisku znajdował się młyn, lub że budowa młyna była planowana, ale nie doszła do skutku. Faktem jest bowiem, że w Worynach znajduje się jeszcze drugie miejsce, gdzie w przeszłości działał młyn. Woryński Staw, położony na wschód od wsi, nosił jeszcze w okresie międzywojennym nazwę *Mühlen Teich*, czyli staw młyński²⁹.

Badania archeologiczne przeprowadzone w 2020 roku winny być kontynuowane. Udało się co prawda określić prawdopodobną chronologię umocnień ziemnych oraz ustalić hipotezę dotyczącą funkcjonowania stanowiska, ale ustalenia te wymagają dalszych weryfikacji. Ze względu na zanieczyszczenie powierzchni stanowiska współczesnymi śmieciami, tylko w ograniczonym zakresie udało się zrealizować badania nieinwazyjne. Gdyby rozszerzyć ich zakres, być może możliwe byłoby uchwycenie obiektów związanych z planowanym zamkiem?

Być może warto także rozszerzyć zakres rozpoznania poza obszar grodziska, tak aby rozpoznać zaplecze realizowanej inwestycji. Za tym, że warto, może przemawiać znalezisko miecza. Kontekst archeologiczny zabytku nie jest co prawda znany, ale miecze tego typu nie są znajdowane często. Nie będzie zapewne nadinterpretacją wiązanie go z budowaną siedzibą komornictwa.

Serdeczne podziękowania należą się władzom *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte*, za udostępnienie zdjęć miecza na potrzeby niniejszej monografii, a w szczególności Claudii Klein, za wykonanie rzeczonych zdjęć oraz Katji Vollert, za konsultacje.

²⁸ Kubicki 2013: 311, 537; Thielen 1958: 5–6 (dokument 24, 26, 28),

²⁹ Leyding 1987: 28; *Topographische Karte 1:25 000 (Meßtischblatt)*, karta Pr. Eylau (1689), z 1937 r.

Weryfikacje
negatywne

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Achremczyk, S.

2010. *Historia Warmii i Mazur. Tom I: Pradzieje – 1772*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

Adamiec, J., P. Czernic i K. Zdeb

2019. Dokumentacja wyników badań geofizycznych – georadarowych (GPR) przeprowadzonych na obszarze trzech stanowisk archeologicznych w ramach projektu NPRH „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część II. Warmia wschodnia i Natangia” – cz. 2 Gładysze. Raport w archiwum Instytutu Archeologii UKSW w Warszawie.

Antoniewicz, J.

1954. Zagadnienie wczesnożelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoty. *Wiadomości Archeologiczne* XX/4: 327–368.

1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Światowit* 25: 5–211.

Białyński G.

2019. Zarys dziejów osadnictwa na Mazurach. *Echa Przeszłości* 20/1: 335–348.

Biermann, F., Ch. Herrmann i A. Koperkiewicz

2019. Alt-Wartenburg. Gründung und Untergang einer Lokationsstadt in der „Großen Wildnis”, [w:] G. Köster i Ch. Link (red.), *Faszination Stadt: die Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht*: 274–284. Magdeburger Museumschriften 17. Dresden: Sandstein Verlag.

Biskup, M.

1983. Uwagi o problemie osadnictwa i sieci parafialnej w Prusach Krzyżackich w wiekach XIV–XV. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2–3: 199–217.

Biskup, M. i G. Labuda

1986. *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.

Bitner-Wróblewska, A. i A. Piotrowski

1990. Wały podłużne w okolicach Biskupca w woj. olsztyńskim: przyczynek do pochodzenia i chronologii tego typu obiektów na obszarze południowej Warmii. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1–4: 133–140.

Bochnak, T., P. Kotowicz i Z. Opielowska

2016. Dwa celtyckie depozyty przedmiotów żelaznych z Pakoszówki, pow. sanocki. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 37: 209–246. DOI: 10.15584/misroa.2016.37.11

Buko, A.

1990. Wykorzystanie zjawiska erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.

Cieśliński, A.

2014. Kopce kultury wielbarskiej z Mazowsza i Podlasia a tzw. typ rostołcki – próba nowego spojrzenia na związki cmentarzysk kurhanowych z Północnej i Wschodniej Polski. *Wiadomości Archeologiczne* 65: 45–93.

Chojnacka-Banaszkiewicz, A.

2017a. Stary Folwark, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 129–182. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

2017b. Stary Folwark, st. 1: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 191–193. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

Chojnacka-Banaszkiewicz, A., i D. Wach

2017. Stary Folwark, st. 1: położenie grodziska i jego forma, badania archeologiczne, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 108–128, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

Chudziak, W. i J. Bojarski

2019. (red.) *Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce. Tom 1. Powiat bydgoski*. Wrocław: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Chudziak, W. i M. Weinkauff

2019. (red.) *Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce. Tom 7. Powiat toruński*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Chudziakowa, J.

1974. *Kultura łużycka na obszarze międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

Clark, J., G. Egan i N. Griffiths

1995. Harness fittings, [w:] J. Clark (red.), *The medieval horse and its equipment c. 1150 – c. 1450*: 43–74. Medieval Finds from Excavations in London 5. Londyn: Museum of London.

Crome, H.

1937. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen* 2: 97–125.

1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. *Prussia: Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.

- Cymbalak, T.
2006. Wybrane znaleziska podkówki do butów z terenu Czech na tle analogii środkowoeuropejskich. *Archaeologica Pragensia* 18: 263–282.
- Dąbrowska, T.
1996. Krzesiwa typu skandynawskiego z Kamieńczyka, woj. Ostrołęka, [w:] W. Nowakowski (red.) *Concordia. Studia poświęcone Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*: 45–49. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dąbrowski, J.
1997. *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Demińska, M. i Z. Podwińska
1978. Historia Kultury Materialnej Polski. Tom I od VII do XII wieku, [w:] W. Hensel i J. Pazdur (red.), *Historia Kultury Materialnej Polski w zarysie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Dziegielewska, K., R. Szczerba i B. Chudzińska
2006. Osadnictwo z wczesnej epoki brązu, okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego oraz ślady działalności człowieka w czasach średniowiecznych i nowożytnych na stanowisku 17 w Podłężu, pow. wielicki. *Raport 2005–2006*: 315–348.
- Eckhart, B.
1930. Die Geschichte des Kirchdorfes Schnellwalde [w:] W. Friedrich (red.), *Aus Vergangenheit und Gegenwart des Kreises Mohrungen: Selbstverlag des Kreis Ausschusses in Mohrungen*: 46–81. Morąg.
- Engel, M. i C. Sobczak
2019. Atlas Grodzisk Jaćwieży. Nowe spojrzenie na Góry Zamkowe, Szwedzkie szańce i Piłokalnie, [w:] K. Chrzan, S. Moździoch i S. Rodek (red.), *Współczesne metody badań wczesnośredniowiecznych grodów Europy Środkowo-Wschodniej*: 63–80. Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Filip, J.
1956. *Keltové ve střední Evropě*. Praga: Československá Akademie Věd.
- Gackowski, J.
2017. Osiedla nawodne kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w krajobrazie naturalnym i kontekście kulturowym północno-wschodniej Polski. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(295): 3–22.
- Gackowski, J. i Sz. Rosołowski
2020a. Katalog zabytków, [w:] J. Gackowski i H.P. Dąbrowski (red.), *Znalezisko gro-
madne przedmiotów metalowych kultury łżyckiej w Brudzynie, pow. żninski*: 57–82. Biskupin-Toruń: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie i Polskie Towarzystwo Historyczne.
- 2020b. Wyroby z brązu i żelaza: analiza kulturowo-chronologiczna, [w:] J. Gackowski i H.P. Dąbrowski (red.), *Znalezisko gro-
madne przedmiotów metalowych kultury łżyckiej w Brudzynie, pow. żninski*: 83–114. Biskupin-Toruń: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie i Polskie Towarzystwo Historyczne.
- Gałązka, D.
2009. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50 000. Arkusz Lubawa (211)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Gałązka, D. W. Skrobot i A. Szarzyńska
2015. *Wzgórza Dylewskie. Geologia, krajobraz, antropologia przestrzeni*. Olsztyn: Wydawnictwo Mantis.
- Gawroński, R.
2018. *Roman horsemen against Germanic tribes. The Rhineland frontier cavalry fighting styles 31 BC–AD 256*. *Archaeologica Here-ditas* 12. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Gedl, M.
1983. *Die Nadeln in Polen I (Frühe und ältere Bronzezeit)*. *Prähistorische Bronzefunde* XIII/7. München: C.H. Beck-Verlag.
- Giemza, A.
2015a. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Toprzniny (35)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- 2015b. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Wojciechy (63)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Gierlach, B.
1966. Zabytki metalowe, [w:] J. Gąssowski, B. Gierlach i E. Kowalczevska (red.), *Materiały wykopaliskowe z Zamku Królewskiego w Warszawie. Tom I*: 141–150. Warszawskie Materiały Archeologiczne 1. Warszawa: Prezydium Stołecznej Rady Narodowej – Wydział Kultury, Urząd Konserwatorski M. St. Warszawy – Konserwator Zabytków Archeologicznych.
- Głosek, M.
1984. *Miecze środkowoeuropejskie z X–XV wieku*. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Grabarczyk, T. i O. Ławrynowicz
2013. Falchion and its technology in Poland (14th–16th centuries). *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 26: 51–61.

- Gajewska, M. i J. Kruppé
1960. Badania archeologiczne w 1958 roku na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku. *Rocznik Olsztyński* III: 81–103.
- Grażawski, K.
1988. Średniowieczny gródek rycerski w Bachtoku na ziemi chełmińskiej w świetle badań archeologicznych. *Sprawozdania Archeologiczne* 40: 317–341.
2013. Sprawozdanie z archeologicznych badań weryfikacyjnych przeprowadzonych w Radomnie w 2011 roku, [w:] E. Fudzińska (red.), *XVIII Sesja Pomorzoznawcza. Vol. 1. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Materiały z konferencji 16–18 listopada 2011*: 125–131, Malbork: Muzeum Zamkowe.
2019. Research in castles located in the Mazovian-Prussian border zone. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(306): 808–824.
- Gula, J.
1975. Badania wykopaliskowe w latach 1968–1969 na terenie zamku w Ostródzie. *Wiadomości Archeologiczne* 39/3: 373–383.
- Hein, M.
1944. *Preußisches Urkundenbuch (1335–1341). Bd. 3, Lfg. 1.* Königsberg: Gräfe und Unzer.
- Herrmann, J.
2002. Tradition und Neubeginn ur- und frühgeschichtlicher Forschungen an der Berliner Akademie der Wissenschaft 1946–1952. Zum 110. Geburtstag von Wilhelm Unverzagt. *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 54/3: 85–100.
- Heydeck, J.W.
1896. Steinkistengräber im Kreise Pr. Eylau, aufgedeckt im Herbst 1892. *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 20: 67–74.
- Hoffmann, M.J.
1992. Kurhany z wczesnej epoki żelaza w Zielonicy, gmina Górowo Iławeckie, wojew. Olsztyn. *Zeszyty Muzeum Warmii i Mazur* 1: 91–110.
1999. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 177, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 191, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2005. Emil Hollack – nauczyciel, historyk i badacz pradziejów ziemi mrągowskiej. W 80. rocznicę śmierci. *Mrągowskie Studia Humanistyczne* 6–7: 17–27.
- Hoffmann, M.J. i A. Mackiewicz
2004. *Średniowieczne założenia obronne powiatu ostródzkiego*. Ostróda: Muzeum w Ostródzie.
- Hollack, E.
1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrage des ostpreußischen Provinzialverbandes bearbeitet und herausgegeben*. Glogau-Berlin: Kommissions Verlag von Carl Flemming.
- Holtmann, G.F.W.
1993. *Untersuchung zu mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Messern*. Göttingen.
- Honczaruk, M. i L. Kacprzak
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Głębock (34)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Jagodziński, M.
1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Jaskanis, J.
2012. *Wodzowskie kurhany kultury wielbarskiej na Podlasiu*. Białystok: Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Instytucja Kultury samorządu Województwa Podlaskiego.
- Jaskanis, J. i J. Okulicz
1981. Kultura wielbarska (faza cecelska), [w:] J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich. Tom 5. Późny okres lateński i okres rzymski, 178–190*. Warszawa: Ossolineum.
- Józwiak, S.
2000. Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej Zakonu Krzyżackiego na południowych obszarach Prus Górnych do 1410 r. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1: 3–27.
- Józwiak, S. i J. Trupinda
2019. Czas powstania krzyżackiego komturstwa w Pokarminie (Brandenburg) a kwestia chronologii wznoszenia tamtejszego zamku. *Studia z Dziejów Średniowiecza* 23: 100–113.
DOI: 10.26881/sds.2019.23.04
- Kaczyński, B., A. Mackiewicz i I. Zduńska
2018. Badania archeologiczne zamku biskupów chełmińskich w Lubawie w latach 2015–2016, [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 343–358. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,

- Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Kaniecki, A. i D. Brychcy
2010. Średniowieczne młyny wodne i ich wpływ na przemiany stosunków wodnych na przykładzie zlewni Obry Skwierzyńskiej. *Badania Fizjograficzne Seria A – Geografia Fizyczna* 61: 145–156.
- Karczewski, M.
2000. „Dwustożkowate naczynia zdobione zaszczyptywaniem”. Głos w dyskusji nad ceramiką bałtyjską. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 91–96.
- Kaźmierczyk, J.
1965. Wczesnośredniowieczne wyroby bednarskie z Ostrówka w Opolu. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* XIII/3: 469–498.
1978. *Podkowy na Śląsku w X–XIV wieku (studia z dziejów kultury materialnej)*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kłęczar, B. i M. Rutyna
2013. Stan badań grodzisk województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 7–29, *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Knyżewski, M.
2016. Kształtowanie się siedzib niższych urzędników krzyżackich w Prusach właściwych. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica* 31: 113–133.
DOI: 10.18778/0208-6034.31.06
- Kobylińska, U.
2017a. Kamionka, st. 9: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 375–407. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Tątlawki, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 118–132. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017c. Zajączki, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 426–459. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017d. Stary Folwark, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 207. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017e. Łodygowo, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 19–46, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017f. Mozgowo, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 189–200. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017g. Iława, st. 33 – Wielka Żuława: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 324–347, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017h. Durąg, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 272–295. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobylińska, U., R. Solecki i J. Wysocki
2017a. Wieprz, st. 20: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 260. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Tątlawki, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 135–136. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński, Z.
2013. (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
2016a. (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.

- 2016b. Projekt Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część I: Pomezania, Pomezania i Warmia: realizacja w latach 2012–2016, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 93–112. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017a. (red.) *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*. Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. (red.) *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2* (red.). Warszawa: Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017c. Wprowadzenie, [w:] *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 5–6. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobyliński Z., J. Nitychoruk, K. Rabiega, M. Rutyna, D. Wach, F. Welc, J. Wysocki, K. Zeman-Wiśniewska i M. Żurek
2016. Falsyfikacja domniemyanych pradziejowych i średniowiecznych grodzisk w powiecie iławskim i ostródzkim, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 247–293, Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kochanowski, M.
1985. Elementy odzieży i sprzęt gospodarstwa domowego z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 165–183. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kola, A.
1985a. Żelazny osprzęt średniowiecznej wieży mieszkalnej w Plemiętach i jej wyposażenia, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 63–83. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
1985b. Narzędzia do obróbki drewna z grodziska w Plemiętach, [w:] A. Nadolski (red.), *Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi chełmińskiej*: 149–157. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
1989. Późnośredniowieczna chłodnia z Torunia. *Acta Universitatis Nicolai Copernici* 200 *Archeologia* 16: 103–116.
- Komorowski, J.
2007. Pruska Hława. *Spotkania z Zabytkami* 7: 19–20.
- Kondracki, J.
2002. *Geografia regionalna Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
2014. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kontny, B.
1999. Znaleźiska toków z obszaru kultury przeworskiej. *Światowit* 1(42)/Fasc. B: 128–137.
2016. Siekierki tulejkowe z kultur bogaczewskiej i sudowskiej. *Wiadomości Archeologiczne* 67: 37–64.
- Koperkiewicz, A.
2019. Civitas Wartberg. Warmińska kapsuła czasu i problemy konserwatorskie. *Warmińsko-Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 11: 57–74.
- Kowalczyk, E.
1987. *Systemy obronne wałów podłużnych we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
2002. Wały podłużne na mapie granicy mazowiecko-pruskiej Samuela Suchodolskiego. *Światowit* 4 (45)/Fasc. B: 159–164.
2003. *Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (Między Drwęcą a Pisą)*. Warszawa: DIG.
- Kruppé, J.
1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kubicki, R.
2012. *Młynarstwo w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
2015. Wykaz czynszowy komturstwa tucholskiego z połowy XV w. *Studia Historica Gedanensia* 6: 281–297.
- Kulakov, W. I.
1999. Ирзеканинис. *Stratum Plus* 1999/5: 211–273.
2018. Prussische Tierdarstellungen im Frühmittelalter, [w:] S. Wadyl, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 2*: 99–108. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku i Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Kulesz, A., S. Nowak i K. Jarzęcki
2018. Relikty obuwia, [w:] M. Grupa, K. Jarzęcki i W. Nowosad (red.), *Historia kościoła św. Oswalda w Płonkowie – Tom II*, 145–153. Płonkowo: Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Maksymiliana Marii Kolbego i Św. Benedykta, Jana, Mateusza, Izaaka i Krystyna, Pierwszych Męczenników Polskich.

- Kurpik, W.
1982. Uwagi o niektórych elementach oprawy i ich roli w ochronie książki. *Ochrona Zabytków* 5/3–4 (138–139): 208–214.
- Kurpiewski, A.
2015. A Wielbark culture barrow in Wojsze near Ostrołęka in comparison with other features of that type in right-bank Mazovia and the Podlasie region. *Sprawozdania Archeologiczne* 67: 259–276.
- Liwoch, R.
2013. Szkieletowy grób kamienny z Naczy na Białorusi. *Materiały Archeologiczne* 39: 141–147
- Leyding, G.
1973a. Nazwy fizjograficzne, [w:] H. Jaworska i M. Lossman (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 26–38. Olsztyn: Pojezierze.
1973b. Z dziejów powiatu, [w:] H. Jaworska i M. Lossman (red.), *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, 41–95. Olsztyn: Pojezierze.
1987. Nazwy fizjograficzne, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 22–29. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- Łapo, J. M.
1998. Budownictwo obronne na ziemiach pruskich w pradziejach i we wczesnym średniowieczu. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2: 199–205.
2009. Wokół szwedzkiego szańca. Echa Wojen Szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łukomiak, K.
2016. Zamykanie pomieszczeń w późnośredniowiecznych siedzibach mieszkalno-obronnych na podstawie źródeł archeologicznych, [w:] K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska (red.), *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*: 141–154. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: 10.18778/8088-325-3.14
- Madyda-Legutko, R.
1983. Próba rekonstrukcji pasów z metalowymi częściami na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów. *Przegląd Archeologiczny* 31: 91–133.
- Malinowski, T.
2000. O roli krzemienia u niektórych społeczności epok metali. *Przegląd Archeologiczny* 48: 127–139.
- Marciniak-Kajzer, A.
2018. Gródki stożkowe czy zamki typu motte. *Archaeologia Historica Polona* 26: 59–70.
- Marcinkowski, M.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytniej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255. DOI: 10.12775/AHP.2013.011
- Michalik, P.
2007. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytnie noże z zamku w Pucku*. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 15, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Michałowski, A.
2004. Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej, [w:] H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*: 123–160. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział w Poznaniu, Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Misiewicz, K. i W. Małkowski
2013. Badania nieinwazyjne na stanowisku 4 w Borecznie, woj. warmińsko-mazurskie w 2012 roku, [w:] Z. Kobyliński (red.) *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 413–421. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
- Mogielnicka-Urban, M.
1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łuzycyckiej*. Wrocław: Ossolineum.
- Mroczek, R.
2007. Późnośredniowieczne zabytki ruchome z badań na dziedzińcu głównym Pałacu pod Blachą. *Kronika Zamkowa* 1–2(53–54): 39–90.
- Nadolski, A. i M. Lewandowski
1990. Rozdział 3: broń strzelcza, [w:] A. Nadolski (red.), *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*: 143–153. Łódź: Polska Akademia Nauk.
- Nowakowski, P.
2003. W sprawie datowania munsztuków z ziem polskich. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 51/: 41–48.
- Nowakowski, W.
1983. *Kultura bogaczewska na Pojezierzu Mazurskim od schyłku późnego okresu przedrzymskiego do starszej fazy późnego okresu wpływów rzymskich. Próba analizy chronologiczno-kulturowej*. Maszynopis.
2001. Żelazne zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką w europejskim Barbaricum. *Wiadomości Archeologiczne* LIV: 129–146.
- Oakeshott, E.
1998. *The sword in the age of chivalry*. Woodbridge: The Boydell Press.

- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Ośrodek Badań Naukowych imienia Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Oniszczyk, A.
2013. *Życie odbite w naczyniu. Konsumpcja luksusowa i codzienna w Gdańsku w XVII–XIX wieku na podstawie naczyń ceramicznych z terenu Centrum Dominikańskiego i kwartału Długi Targ–Powroźnicza. Tom I.* Warszawa.
- Ossowski, W.
2010. *Przemiany w skutnictwie rzeczonym w Polsce. Studium archeologiczne.* Gdańsk: Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku.
- Pazda, S.
1995. Osada wczesnośredniowieczna na stanowisku nr 8 w Radłowicach gm. Domaniów, woj. wrocławskie. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Archeologiczne* 26: 209–245.
- Petelski, K. i A. Gondek
2003. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Dobry (96).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Petraszko, M. i A. Wakar
1987a. Prusowie, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 30–44. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
1987b. Z dziejów wsi, [w:] A. Wakar (red.), *Bartoszyce. Z dziejów miasta i okolic*, 243–353. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- Pikies, R.
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Ostróda (176).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Pospieszny, Ł. i M. Jakubczak
2019. Datowanie bezwzględne cmentarzyska w Kosyniu, [w:] J. Sobieraj (red.), *Początki epoki brązu na Warmii i Mazurach w świetle analiz specjalistycznych*: 133–142. Olsztyn: Muzeum Warmii i Mazur.
- Purowski, T.
2008. Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorzewski. *Wiadomości Archeologiczne* LX: 335–360.
- Puziuk, J. i A. Tyniec
2013. Żelazny topór z ul. Miodowej w Krakowie-Kazimierzu. *Materiały Archeologiczne* 39: 155–158.
- Půlpánová-Reszczyńska, A.
2016. New materials from the Migration Period discovered in Zamiechów, site no. 1 in South-Eastern Poland. *Acta Archaeologica Carpathica* 51: 145–167.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 8, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*: 71–90. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki, B. Nowacki i J. Wysocki
2021. Wyniki badań na stanowisku Radomno, stan. 1, pow. nowomiejski, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Iławskiego i Garbu Lubawskiego*: 43–70. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Radkowski, J. i J. Wysocki
2016. Wstęp do problematyki gródków stożkowatych z terenu średniowiecznego państwa zakonu krzyżackiego, znajdujących się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 295–385. *Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rulewicz, M.
1984. Tymczasowe wyniki badań archeologicznych na podzamczu w Szczecinie, prowadzonych w latach 1975–1978. *Sprawozdania Archeologiczne* 36: 151–165.
- Rutyna, M.
2017. Strużyna, st. 21: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 79–88. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rutyna, M. i J. Wysocki
2017. Iława, st. 33: badania archeologiczne, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 315–324. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.

- Sachenbacher, P.
1993. Völkerwanderungszeitliche Gräber bei Mühlhausen/Thüringen. Zu einigen ausgewählten Problemen des Grabbrauchs und der Grabberaubung anhand neuer Gräber von Ammern, Ldkr. Mühlhausen. *Alt-Thüringen* 27: 153–198.
- Schiffer, M.B.
1986. Radiocarbon Dating and the „Old Wood” Problem: The Case of the Hohokam Chronology. *Journal of Archaeological Science* 13: 13–30.
- Shiroukhov, R.
2015. Contacts between Prussians and Curo-nians in the 11th-early 13th centuries, according to the archaeological data, [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur 1*: 255–273. Warszawa-Białystok: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku.
- Siczek, Ł.
2016. Gwoździe jako zabytek archeologiczny. Materiały z badań zamku Chojnik. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 58: 165–179.
DOI: 10.17427/SSA16009
- Skrobot, W.
2015. Antropologia przestrzeni, [w:], D. Gałązka, D. Skrobot i A. Szarzyńska (red.), *Wzgórza Dylewskie. Geologia, krajobraz, antropologia przestrzeni.* : 109–192. Olsztyn: Wydawnictwo Mantis.
- Solecki, R.
2017. „Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2017 roku na obszarze leśnym w granicach Leśnictwa Śródziejrze (nr wydzielenia leśnego 189 a-00) w granicach administracyjnych wsi Winiec gm. Miłomłyn (działka ewidencyjna nr 3189)”. Raport w archiwum WUOZ w Olsztynie, Delegatura w Elblągu.
2021. (red.) *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R., F. Welc i B. Nowacki
2019. Wyniki badań archeologicznych osiedla obronnego z wczesnej epoki żelaza w Wysokiej Wsi, powiat ostródzki, stanowisko 7. *Wiadomości Archeologiczne* LXX: 196–202.
DOI: 10.36154/wa.70.2019.10
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 7, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 91–105. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R. i J. Wysocki
2017a. Tątlawki, st. 2: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 111. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Wieprz, st. 20: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 243–244. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Solon, J., J. Borzyszkowski, M. Bidłasik, A. Richling, K. Badora, J. Balon, T. Brzezińska-Wójcik, Ł. Chabudziński, R. Dobrowolski, I. Grzegorzczak, M. Jodłowski, M. Kistowski, R. Kot, P. Krąż, J. Lechnio, A. Macias, A. Majchrowska, E. Malinowska, P. Migoń, U. Myga-Piątek, J. Nita, E. Papińska, J. Rodzik, M. Strzyż, S. Terpiłowski i W. Ziaja
2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data. *Geographia Polonica* 91/2: 143–170.
DOI: 10.7163/GPol.0115
- Sowiński, T.
2014. *Przewodnik. Śladami Herkusa Monte. Śladami tajemnic poligonu Stablack. Ścieżki dydaktyczno-historyczne w gminie Górowo Hławskie*. Górowo Hławskie: Wydawnictwo Regionalista.
- Strunk, H.
1931. Flurnamen und Vorgeschichte. *Altpreussische Forschungen* 8: 1–45.
- Szałamacha, B. i B. Trzmiel
2006. *Objaśnienia do szczegółowej mapy geologicznej Polski. 1:50.000. Arkusz Morąg (135)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Szczepański, S.
2009. Płyta grobowa Johannesesa von Schönaich z kościoła Podwyższenia Krzyża Św. w Borecznie (rozważania nad „Skamieniałym Rycerzem” i rodem von Schönaich). *Studia Angerburgica* 15: 78–91.

2013. „Wykopaliska” w archiwach – archeologia archiwalna na przykładzie wybranych stanowisk Pojezierza Iławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 233–252, *Archaeologica Hereditas*. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
2016. *Pomezania pruska. Dzieje osadnictwa w XIII–XV wieku*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego.
- Szymański, P.
2013. *Z badań nad chronologią i zróżnicowaniem kulturowym społeczności Mazur w późnej starożytności i u progu wczesnego średniowiecza*. Światowit Supplement Series B: Barbaricum 9. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Świętosławski, W.
2008. Późnośredniowieczne militaria z reliktyw wieży w Jemiołkowie koło Olsztynka. *Acta Militaria Mediaevalia* 4: 189–198.
- Thielen, P. G.
1958. *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*. Marburg: N.G. Elwert Verlag.
- Trzeciecki, M., M. Auch i K. Stańczuk
2020. *Grodzisko Piotrówka w Radomiu w świetle badań archeologicznych 2010–2013. Część I: stratygrafia i chronologia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Wadył, S.
2017a. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okragła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2017. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(298): 717–724.
2017b. Grodzisko w Porębku, pow. Kętrzyn, stan. 3. Wstępne wyniki badań wykopaliskowych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(298): 725–732.
2019. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku zwanym „Okragła Góra” w Pasymiu, pow. Szczytno, stan. 1 w roku 2018. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(303): 153–161.
2020. Wallewona finally found? Stronghold in Porębek in the latest excavations, [w:] A. Dobrosielska, A. Pluskowski i S. Szczepański (red.), *Homini, qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*: 165–192. Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Pruthenia.
- Wadył, S. i J. Łapo
2018. Wyniki badań sondażowych na grodzisku w Perłach, gm. Węgorzewo, stan. 1 (AZP 13-72), [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 377–385. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Wadył, S. i K. Martyka
2019. Nowy element układanki. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bornitach koło Pieniężna. *Slavia Antiqua* 60: 75–93. DOI: 10.14746/sa.2019.60.4
- Wadył, S., K. Martyka i D. Malarczyk
2018. Wczesnoabbasydzkie dirhamy z nowo odkrytego grodziska w Bornitach koło Pieniężna. *Wiadomości Numizmatyczne* 62/1–2(205–206): 129–143. DOI: 10.24425/wn.2018.125040
- Waluś, A.
1992a. Zabytki metalowe kultury lateńskiej z Rembielina, woj. ostrołęckie, [w:] J. Okulicz-Kozaryn i W. Nowakowski (red.), *Studia z archeologii ludów barbarzyńskich z wybrzeży Bałtyku i Dorzecza Wisły*: 89–101. Barbaricum 2. Warszawa: Wydawnictwo i drukarnia Tokawi.
1992b. Cmentarzysko kurhanowe w Piórkowie, woj. elbląskie, w świetle prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1984–1987. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 39–52.
2014. Zabytki metalowe kultury kurhanów zachodniobałtyjskich wczesnej epoki żelaza. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 10: 9–197.
- Ward-Perkins, J.B.
1993. *London Museum Medieval Catalogue 1940*. Londyn: Museum of London.
- Wasilewska, J.
2016. Szkaplerz – ikonografia przedstawień. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 105: 329–343.
- Welc, F.
2020. „Rozpoznanie za pomocą georadaru (GPR) i metody magnetycznej stanowisk: Augamy, Woryny, Leśnictwo Orsy (Góra Zamkowa) oraz Wiewiórki”. Sprawozdanie w archiwum Instytutu Archeologii UKSW w Warszawie.
- Welc, F., J. Nitychoruk, R. Solecki, K. Rabiega i J. Wysocki
2018. Results of integrated geoarchaeological prospection of unique iron age hillfort located on Radomno Lake island in north-eastern Poland. *Studia Quaternaria* 35/1: 55–71.

- DOI: 10.2478/squa-2018-0004
- Wołągiewicz, R.
1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin: Muzeum Narodowe.
- Wólkowski, W.
2013. Architektura zamku w Beżławkach, [w:] A. Koperkiewicz (red.), *Beżławki: ocalić od zniszczenia : wyniki prac interdyscyplinarnych prowadzonych w latach 2008–2011*: 109–118. Gdańskie Studia Archeologiczne. Seria Monografie 2. Gdańsk: Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wrześniński, J.
1989. Cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, st. 2. *Studia Lednicke* 1: 103–146.
- Vlierman, K.
1996. *„...Van Zintelen, van Zintelroeden ende Mosen...’ Een breekmethode als hulpmiddel bij het dateren van scheepswrakken uit de Hanzetijd*. Scheepsarcheologie I, Flavoberecht 386. Lelystad: Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwater Archeologie.
- Zawadzki, P.
2020. *Prace archeologiczne na obszarze dawnego Stalagu VIII A; Dz. nr 306/3, obręb Koźlice, AM-1, gm. Zgorzelec, woj. dolnośląskie. 2018-2019. Sprawozdanie*. Fundacja Łużyce wczoraj i dziś.
- Zielonka, B.
1955. Materiały z osiedla obronnego kultury łużyckiej w miejscowości Kamieniec, pow. Toruń. *Wiadomości Archeologiczne* XXII/2: 158–174.
- Żórawska, A.
2002. Ponownie „odkryty” grób skrzynkowy z miejscowości Prusy (Jarantowice), powiat wąbrzeski. *Światowit* IV(XLV), Fasc. B: 249–255.
- Żurek, M.
2013. Boreczno, stanowisko 4 (AZP 24-54), gm. Zalewo, woj. warmińsko-mazurskie. Analiza stratygraficzna, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 1. Stan wiedzy i perspektywy badawcze*: 385–411. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 2. Warszawa-Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.
2021. *Boreczno i Bałoszyce. Archeologia dworów wczesnonowożytnych w Górnych Prusach*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 19. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.